

**Załącznik do Uchwały Nr
Rady Miasta Żyrardowa
z dnia**

URZĄD MIASTA ŻYRARDOWA

Plac Jana Pawła II nr 1

96 – 300 Żyrardów

Sporządzający:

Prezydent Miasta Żyrardowa
Andrzej Wilk

Autorzy opracowania:

Maria Badeńska-Stapp
Aneta Mikulska
Monika Butt-Hussaim
Anna Jelinek

SPIS TREŚCI:

1. Wstęp.....	4
2. Postanowienia ogólne.....	6
2.1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki.....	11
nad zabytkami	11
4.1.1. Cele wynikające z Projektu Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016.....	13
4.1.2. Cele wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020	14
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.	15
4.2.1. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....	15
4.2.2. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2020 roku, zaktualizowana do 2030 roku	16
4.2.3. Strategia Rozwoju Turystyki dla Województwa Mazowieckiego 2014-2020	17
4.2.4. Program Rozwoju i Promocji Produktu Turystycznego. Szlak Zabytków Techniki Zachodniego Mazowsza „Industrialne Mazowsze”	17
4.2.5. Strategia Rozwoju Powiatu Żyrardowskiego 2005 -2014	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	18
5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Żyrardowa na lata 2010 -2025	18
5.1.2. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Żyrardowa na lata 2004-2020	18
5.1.4. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa oraz Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa	20
5.1.5. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Żyrardowa	22
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy .	23
5.3. Ochrona zabytków i krajobrazu kulturowego Gminy Miasto Żyrardów – stan prawny	31
5.3.1. Zabytki nieruchome.....	32
5.3.2 Zabytki ruchome.....	33
5.3.3. Zabytki archeologiczne	34
5.3.5. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych.....	35

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Żyrardowa na lata 2014 – 2017

5.3.6. Obszary i obiekty objęte formami ochrony przyrody.....	36
5.4. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy	37
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	43
7. Założenia programowe	49
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	55
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	57
10. Niektóre źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	62
11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	72
12. Część graficzna programu opieki nad zabytkami	72
13. Aneksy	72

1. Wstęp

Żyrardów jest miastem o powierzchni 14,35 [km²](#), położonym na Równinie Łowicko-Błońskiej, na południowo-zachodnim krańcu województwa mazowieckiego, 45 km od Warszawy i 90 km od Łodzi. Do największych atutów miasta należy zaliczyć jego doskonałą lokalizację. Przez Żyrardów prowadzi droga Krajowa nr 719, obwodnica miasta to część drogi krajowej nr 50, w odległości około 5 km znajduje się węzeł autostrady A-2 (E 30). Miasto przecina linia kolejowa d. kolei Warszawsko – Wiedeńskiej, która obecnie jest modernizowana. Ponadto 35 km od Żyrardowa położone jest największe i najnowocześniejsze w Polsce międzynarodowe lotnisko – Okęcie.

Żyrardów zamieszkuje 39484 mieszkańców.

Miasto o stosunkowo młodej historii wpisało się w dzieje kraju jako ośrodek polskiego przemysłu lniarskiego, pełniący tę rolę przez blisko 150 lat. Żyrardów zaliczany jest do pierwszych nowoczesnych miast w Polsce, których układ urbanistyczny i typ architektury podporządkowane zostały konsekwentnie jego funkcji, tworząc w efekcie zwarty, kompletny i zintegrowany organizm. Kształt osady fabrycznej jest wynikiem przemyślanej koncepcji, zakładającej wydzielenie w jej obrębie stref jednorodnego zagospodarowania: pracy, odpoczynku, kultury i usług, z wyraźnym odseparowaniem części fabrycznej od mieszkalnej, powiązanych jednak ze sobą kompozycyjnie i widokowo. Spuścizną jaka została po potężnych zakładach lniarskich jest unikatowy w skali europejskiej historyczny zespół budynków przemysłowych przyjmujący obecnie funkcje mieszkalne i usługowe, a także zespół mieszkalno-usługowy (pn. Osada Fabryczna). Osiedle powstałe przy zakładach w ostatnim trzdziestoleciu XIX w. – znakomicie zachowane (w ok. 96 % pierwotnego zasobu), pełni obecnie funkcję centrum miasta.

Opisany powyżej obszar został uznany za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 04 stycznia 2012 r. (Dz. U. z 2012 r., Nr 11, poz. 59) pod nazwą „Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna”. Historyczny układ urbanistyczno-architektoniczny jest również objęty ochroną poprzez wpisy do rejestru zabytków: osady fabrycznej, Centrali d. Zakładów Lniarskich oraz Wykańczalni d. Zakładów Lniarskich. Ścisłą ochroną konserwatorską są objęte także liczne obiekty przemysłowe, mieszkalne i użyteczności publicznej znajdujące się na tym terenie. Autentyczność tego miejsca, pomimo przekształceń w części fabrycznej wynikających z konieczności dostosowania jej do nowych funkcji, pozostaje jego olbrzymim walorem. Ten potężny i wyjątkowy zasób dziedzictwa kulturowego jest dużym atutem

Miasta oraz stanowi ogromny potencjał, który dobrze wykorzystany może przyczynić się do jego wszechstronnego rozwoju.

Niniejszy program służy przede wszystkim określeniu i realizacji działań zmierzających do poprawy stanu zachowania środowiska kulturowego Żyrardowa. Środowisko to stanowi bardzo ważny składnik życia społecznego oraz czynnik kształtujący tożsamość lokalną. Decyduje on o atrakcyjności miasta pod względem turystycznym. Stanowi również wyróżnik na tle innych miast Polski, czy nawet Europy. Poza znaczeniem materialnym, jest elementem kształtującym przyjazne środowisko dla życia człowieka. Może przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta, a tym samym do poprawy jakości życia jego mieszkańców. Program ma również za zadanie rozpowszechnianie świadomości potrzeby ochrony środowiska kulturowego wśród lokalnej społeczności, rozwijanie poczucia wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie tych wartości wzmocni poczucie tożsamości i może przynieść bardzo pozytywne efekty dla zachowania dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, poprawy stanu obiektów zabytkowych, zwiększenia atrakcyjności przestrzeni publicznych i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Samorząd gminny jest zobowiązany do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żyrardowa jest odpowiedzią na zapisy zawarte w ww. artykule. Dokument ten będący wieloletnim, interdyscyplinarnym, zintegrowanym programem operacyjnym, ściśle związanym z istniejącymi dokumentami strategicznymi, diagnozuje stan istniejący zasobu kulturowego Miasta oraz podejmuje próbę określenia priorytetów, celów i zadań w dziedzinie opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego. Program służy podejmowaniu przez samorząd planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego Żyrardowa. Ma on również pomagać w aktywnym zarządzaniu zasobami kulturowymi miasta i przyczyniać się do lepszego wykorzystania potencjału związanego z zachowanym dziedzictwem kulturowym.

Efektom stworzenia i realizacji tego programu powinna być poprawa stanu środowiska kulturowego w Żyrardowie, promocji produktu turystycznego wykorzystującego dobra kultury i przyczyniającego się do rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta.

2. Postanowienia ogólne

Ilekcroć w niniejszym programie mowa jest o:

1. **Ustawie** – rozumie się przez to ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)
2. **Gminnym Programie** – rozumie się przez to „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Żyrardowa na lata 2014 – 2017”
3. **Gminie** – rozumie się przez to Gminę Miasto Żyrardów
4. **Planie Zagospodarowania** – rozumie się przez to miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Żyrardowa.

2.1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Obowiązek sporządzenia przez samorządy odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

Zgodnie z artykułem 87 ww. ustawy, prezydent miasta sporządza gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków podlega uchwaleniu przez radę gminy. Program ogłaszany jest w dzienniku urzędowym województwa mazowieckiego. Niniejszy artykuł w ust. 2 określa również cele jakim ma służyć program, są to w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona zabytków w Polsce posiada umocowanie prawne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r. „Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Art. 5). „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (Art. 6 ust. 1). Nakłada również obowiązki dbania o dobra kultury na każdego obywatela: „Každy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa” (Art. 86).

Podstawowym aktem prawnym ujmującym w sposób kompleksowy problematykę ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Podstawowe pojęcia, którymi się posługuje zostały zawarte w art. 3.

Ustawodawca dokonał rozróżnienia obowiązków ciążących na organach administracji publicznej oraz na właścicielach i posiadaczach zabytków. Działania podejmowane przez organy administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków mają w szczególności na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na mocy ustawy, ochronie prawnej podlegają bez względu na stan zachowania (art. 6):

- zabytki nieruchome, którymi są w szczególności krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki ruchome, za które uznaje się przede wszystkim dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które je tworzyły, numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęci, odznaki, medale i orderzy, wytwory techniki, zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne (o których mowa w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach Dz. U. z 1997 r. Nr 85 poz. 539 z późn. zm.), instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki archeologiczne będące w szczególności pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, przedmiotem ochrony mogą być również dobra niematerialne definiowane zgodnie z zapisami konwencji UNESCO z 2003 roku o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zabytki niematerialne to odziedziczone po przodkach praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee, wartości, umiejętności, przekazy. Stanowią one na równi z zabytkami materialnymi, część naszej spuścizny kulturowej. Rejestr zabytków niematerialnych jest obecnie tworzony przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Jednym z priorytetów Gminy powinno być objęcie ochroną i zadokumentowanie lokalnych tradycji.

Jednocześnie należy zauważyć, że katalog zabytków objętych ochroną i opieką nie ma charakteru zamkniętego, na co wskazuje redakcja art. 6 ustawy.

Zgodnie z art. 7 ustawy formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ad. 1. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek nieruchomy się znajduje. Do rejestru może być wpisane również otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ustawy).

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela. Wojewódzki konserwator zabytków podejmuje decyzję o wpisie z urzędu w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytków za granicę (art.10 ustawy).

Ad. 2. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury. Minister właściwy do spraw kultury może złożyć wniosek, o którym mowa, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. (art. 15 ustawy).

Ad. 3. Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć w drodze uchwały rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16 ustawy).

Ad. 4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy, zgodny ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, powinien uwzględnić w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium i planie ustala się w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ustawy). Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20 ustawy). Ponadto, w przypadku braku obowiązującego planu miejscowego, określone obiekty mogą być objęte ochroną konserwatorską na podstawie decyzji o: ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, definiowanej w art. 50 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.); warunkach zabudowy (zob. art. 59 ust. 1 u.p.z.p.); zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, opisanej w art. 11a ust. 1 ustawy z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych (t.j. Dz. U. z 2008 r. Nr 193, poz. 1194); ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, o której mowa w art. 9o ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (t.j. Dz. U. z 2007 r. Nr 16, poz. 94 z późn. zm.); zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, wskazanej w art. 3 ustawy z dnia 12 lutego 2009 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie lotnisk użytku publicznego (Dz. U. Nr 42, poz. 340 z późn. zm.). Należy przy tym zaznaczyć, że warunkiem koniecznym do objęcia obiektu ochroną w jednej ze wskazanych decyzji lokalizacyjnych, jest jego figurowanie co najmniej w gminnej ewidencji zabytków. Z konserwatorskiego punktu widzenia priorytetem w ww. kwestiach jest ochrona krajobrazu kulturowego.

Wykonywanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami należy do zadań własnych samorządu gminy na mocy ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. 2013, poz. 594). Zgodnie z art. 7 ust. 1. pkt 9 w szczególności są to „sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Uregulowania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami znajdują się również w wielu innych powszechnie obowiązujących aktach prawnych, m.in. w.:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2012 r. Nr 647 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. 2013 r. Nr 1232, z późn. zm.);
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. 2013, Nr 627, z późn. zm.);
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 r. Nr 406, z późn. zm.);
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. 2012 r. Nr 987, z późn. zm.);
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 r. Nr 642, z późn. zm.);
- ustawie z dnia 14 lipca 1993 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Ideowy model współczesnej ochrony dziedzictwa kultury w Polsce znajduje swój fundament w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Realizacja obowiązków sformułowanych w art. 5 i 6 powinna mieć miejsce przy zachowaniu innych zasad konstytucyjnych m.in. demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, państwa zapewniającego ochronę środowiska opartego na zasadzie zrównoważonego rozwoju, decentralizacji władzy publicznej, zasady uczestniczenia samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy publicznej czy zasady ochrony własności i prawa dziedziczenia.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Żyrardowa na lata 2014 – 2017

Biorąc pod uwagę normy konstytucyjne, postępujący rozwój gospodarki rynkowej, globalizację, złożoność i interdyscyplinarność problematyki ochrony zabytków, wytyczono najważniejsze cele strategiczne polityki państwa w tej materii, którymi powinny być:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego – finansowego,
- opracowanie kompleksowego systemu edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działania służb konserwatorskich.

Wdrożeniu celów strategii na szczeblu państwowym służą następujące dokumenty:

- Projekt Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013 -2016,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013,
- Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020.

Na szczeblu wojewódzkim i lokalnym:

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020,
- Strategia Rozwoju Turystyki dla Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020,
- Program Rozwoju i Promocji Produktu Turystycznego Szlak Zabytków Techniki Zachodniego Mazowsza „Industrialne Mazowsze”,
- Strategia Rozwoju Powiatu Żyrardowskiego 2005-2014,
- Strategia Rozwoju Miasta Żyrardowa na lata 2010 -2025,
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Żyrardowa na lata 2004 -2020,
- Plan Rozwoju Lokalnego na lata 2004 -2020,
- Wieloletni Plan Inwestycyjny Żyrardowa realizowany sukcesywnie w ramach rocznego budżetu Miasta Żyrardowa (dział 921 Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego), stanowiąc pomost między Strategią Rozwoju Miasta a budżetem;
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa oraz Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa,
- Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Żyrardowa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Żyrardowa jest kompatybilny z założeniami przyjętymi w powołanych wyżej dokumentach.

4.1.1. Cele wynikające z Projektu Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, znajdujący się w fazie projektowej, ma wyznaczać cele, kierunki działań i zadania, które należałoby podjąć w sferze ochrony zabytków i opieki nad nimi. Cytowane poniżej streszczenie projektu ukazuje strukturę dokumentu oraz podstawowe zadań wyznaczone przez autorów, konieczne do zrealizowania w dziedzinie ochrony zabytków.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013–2016 jest dokumentem utworzonym na podstawie przepisów art. 84 i 85 ust. 1 u. o. z.

W Krajowym Programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach: organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce, stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia rejestru zabytków oraz systemów informacji o zabytkach, komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

W oparciu o Diagnozę przeprowadzono analizę SWOT i w ścisłym powiązaniu z jej wynikami oraz w powiązaniu z celem 4 Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego) sformułowano cel główny Krajowego Programu: Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Dla realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe: wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, które z kolei realizowane będą w ramach szczegółowych zadań.

Dla wszystkich wymienionych w Krajowym Programie celów i zadań opracowano szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym programu.

Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym Programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są zagadnienia horyzontalne:

tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to:

- a. podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.);
- b. porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych;
- c. zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.);
- d. wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków;
- e. zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

Zagadnienia horyzontalne nie tworzą dodatkowego poziomu w hierarchicznej strukturze dokumentu, zgodnie z jego podziałem na cel główny, cele szczegółowe i kierunki działania. W sposób istotny jednak wskazują zagadnienia priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2016 r.

4.1.2. Cele wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020

Przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013 uznała kulturę za jeden z najważniejszych czynników rozwoju regionalnego. W Uzupelnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020 podkreślono konieczność przeprowadzenia kompleksowej rewaloryzacji zabytków, obiektów przemysłowych i powojkowych ich adaptację oraz zwiększenie roli w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, a także przeprowadzenie inwentaryzacji zabytków ruchomych i nieruchomych, promocję i budowę sieci informatycznych promujących dziedzictwo kulturowe regionów.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

4.2.1. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego uchwalonym przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w dniu 7 czerwca 2004 r., jednym z celów wskazanych w misji jest zapewnienie zrównoważonego i harmonijnego rozwoju województwa poprzez zachowanie właściwych relacji pomiędzy poszczególnymi systemami i elementami zagospodarowania przestrzennego, który realizowany jest m.in. poprzez ochronę dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i kształtowanie ładu przestrzennego.

W zakresie ochrony i wykorzystania wartości kulturowych priorytetem jest kształtowanie tożsamości regionalnej. Adresowane jest to głównie do miast i obszarów posiadających najcenniejsze układy urbanistyczne, wartości krajobrazowe, tradycję historyczną i zabytkowe obiekty architektoniczne. Materialnym i przestrzennym wymiarem tej polityki jest ochrona terenów posiadających najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego i historycznego poprzez np. objęcie ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych, ochronę krajobrazu kulturowego wsi i małych miast, ochronę najcenniejszych układów ruralistycznych i urbanistycznych. Istotnym zadaniem jest również wykorzystanie walorów przyrodniczo – kulturowych dla celów turystyczno – rekreacyjnych, co przyczyni się do rozwoju gospodarczego i promocji, a w konsekwencji zwiększenia konkurencyjności regionu.

Obecnie w trakcie uzgodnień jest aktualizacja planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego. W procedowanym projekcie wskazano założenia zintegrowanej polityki opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej. Obejmują one: zarządzanie zasobami dziedzictwa, ich ochronę i eksponowanie, zwłaszcza najbardziej wartościowych zespołów i obiektów służących identyfikacji i promocji przestrzeni kulturowej regionu. Następnie kształtowanie walorów krajobrazowych województwa oraz ochronę przestrzeni posiadających unikatowe lub specyficzne dla regionu walory krajobrazowe. Ponadto zachowanie różnorodności kulturowej województwa, kształtowanie tożsamości regionalnej i historycznej oraz zapewnienie dostępności do zasobów dziedzictwa zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Żyrardów został usytuowany, przez autorów dokumentu, na paśmie przyrodniczo – kulturowym, wyznaczonym wzdłuż szlaku kolei Warszawsko – Wiedeńskiej. Nasze miasto wymieniono jako jedno ze 130 miast historycznych z krajobrazem kulturowym o znaczeniu

ogólnopolskim. Ważnym elementem tej polityki jest rewitalizacja historycznych założeń urbanistycznych i ruralistycznych. W dokumencie wskazane są ustalenia dotyczące: zachowania ciągłości dziedzictwa, umiejętnego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego, kształtowania tożsamości regionalnej i budowania klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego. W osobnym rozdziale omówiono założenia polityki wzrostu atrakcyjności turystycznej.

4.2.2. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2020 roku, zaktualizowana do 2030 roku

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2020 roku, przyjęta na posiedzeniu Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 29 maja 2006 r., uchwałą nr 78/06, za priorytetowe uznaje kwestię promocji i zwiększenia atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocję jego produktu. Realizacja celów nastąpi m. in. przez:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie;
- rewitalizację zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych;
- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznej;
- rozwój sieci szlaków turystycznych;
- rozbudowanie zaplecza turystycznego;
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej;
- promocję wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki;
- ochronę i promocję, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (...), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast;
- promocję unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem;
- wspieranie rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza;

- pielęgnowanie i kultywowanie lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu oraz organizowanie okolicznościowych i stałych imprez lokalnych.

4.2.3. Strategia Rozwoju Turystyki dla Województwa Mazowieckiego 2014-2020

Strategia jest obecnie przygotowywana przez Mazowiecką Regionalną Organizację Turystyczną. Obecnie są prowadzone konsultacje, w których uczestniczą przedstawiciele Urzędu Miasta Żyrardowa.

4.2.4. Program Rozwoju i Promocji Produktu Turystycznego. Szlak Zabytków Techniki Zachodniego Mazowsza „Industrialne Mazowsze”

Niniejszy dokument, przygotowany przy współpracy Urzędu Miasta Żyrardowa, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego oraz Mazowieckiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, powstał w odpowiedzi na zapisy zawarte w Strategii Rozwoju Turystyki dla województwa mazowieckiego. Celem programu jest m.in.:

- ochrona dziedzictwa przemysłowego Mazowsza, w celu zachowania dla przyszłych pokoleń;
- promocja Zachodniego Mazowsza, jako obszaru atrakcyjnego turystycznie;
- wzrost liczby odwiedzających turystów;
- poprawa wizerunku obszaru, wykreowanie marki Szlaku Zabytków Techniki „Industrialne Mazowsze”;
- zaktywizowanie społeczności lokalnych poprzez włączenie ich w rozwój produktu turystycznego, a także w proces zarządzania;
- przyciąganie inwestorów i inwestycji.

4.2.5. Strategia Rozwoju Powiatu Żyrardowskiego 2005 -2014

Na posiedzeniu w dniu 18 lutego 2005 roku, uchwałą nr XXX/136/05 Rada Powiatu przyjęła do realizacji Strategię Rozwoju Powiatu Żyrardowskiego na lata 2005-2014. W pierwszej części dokumentu o charakterze analityczno – diagnostycznym zwrócono uwagę na walory antropogeniczne regionu, będące efektem działalności człowieka. Istniejącym obiektom zabytkowym przypisano rolę wspomagającą wzrost atrakcyjności turystycznej powiatu. Szanse na rozwój powiatu upatruje się m.in. w utworzeniu centrum informacji turystycznej i publikacjach promocyjnych oraz we współpracy z organizacjami turystycznymi.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Żyrardowa na lata 2010 -2025

Strategia Rozwoju Miasta Żyrardowa została przyjęta Uchwałą Rady Miasta Żyrardowa Nr XLIV/363/10 z dn. 25 marca 2011 roku. Jest instrumentem zarządzania miastem i obejmuje wszystkie najistotniejsze obszary i procesy mające znaczenie dla jego rozwoju gospodarczego i społecznego. Jest dokumentem nadrzędnym w stosunku do innych programów, jakie będą tworzone w mieście w przyszłości.

Wizję rozwoju Żyrardowa, zdefiniowano w dokumencie w następujący sposób „ Historia i nowoczesność – Żyrardów miastem o wymarzonych warunkach życia, znaczącym ośrodkiem rozwoju Mazowsza, atrakcyjnym dla turystów i przyjaznym dla inwestorów”.

Jednym z celów strategicznych przedstawionych w dokumencie jest kształtowanie ładu przestrzennego dla potrzeb funkcjonalności i rozwoju społeczno – gospodarczego miasta, a w tym jako cel operacyjny, uporządkowanie i poprawa stanu zagospodarowania zabytkowego centrum miasta przy zachowaniu tożsamości i walorów urbanistyczno – architektonicznych. Główne zadania w tej materii to:

- realizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Żyrardowa ze szczególnym uwzględnieniem zabytkowej osady fabrycznej,
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami,
- opracowanie planu zagospodarowania zabytkowych kwartałów mieszkaniowych i jego realizacja,
- likwidacja substandardowej zabudowy w celu uporządkowania układu zabytkowego i podniesienia estetyki miasta,
- rewaloryzacja zabytkowych obiektów użyteczności publicznej.

5.1.2. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Żyrardowa na lata 2004-2020

W marcu 2004 roku Rada Miasta Żyrardowa zatwierdziła pierwszy na Mazowszu Lokalny Program Rewitalizacji obejmujący lata 2004 - 2020. Celem programu rewitalizacji Żyrardowa jest kompleksowa odnowa przestrzenna, gospodarcza i społeczna wyznaczonego do rewitalizacji obszaru miasta. Obszar ten obejmuje zarówno centrum miasta

wraz z zabytkową zabudową Osady Fabrycznej i terenem przemysłowym, jak i tereny najbardziej zdegradowanych dzielnic mieszkaniowych.

Zmiany w przepisach finansowych Unii Europejskiej spowodowały konieczność zaktualizowania Lokalnego Programu Rewitalizacji. Zmiany zostały przyjęte Uchwałą Nr XXXV/291/09 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 28 maja 2009 r. Realizacja programu ma pobudzić aktywność środowiska lokalnego i stymulować współpracę na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego, co w konsekwencji pomoże w tworzeniu warunków lokalowych i infrastrukturalnych dla rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, działalności kulturalnej i edukacyjnej. Szczególne znaczenie mają tu następujące działania:

- poprawa estetyki przestrzeni miejskiej,
- porządkowanie „starej tkanki” urbanistycznej przez odpowiednie zabudowanie pustych przestrzeni w harmonii z otoczeniem,
- rewaloryzacja obiektów infrastruktury społecznej oraz budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym.

Zgodnie z zapisami w programie, prace nad przygotowaniem propozycji projektów z podokresu 2014-2020 zostaną rozpoczęte równoległe z powstaniem Wieloletniego Programu Inwestycyjnego Miasta Żyrardowa. Jednocześnie realizowane będą pozostałe zadania z pozostałych zespołów.

5.1.3. Plan Rozwoju Lokalnego na lata 2004 – 2020

Plan Rozwoju Lokalnego na lata 2004 – 2020 został przyjęty Uchwałą Rady Miasta Żyrardowa Nr XXII/191/04 z dnia 24 czerwca 2004 r. Jest dokumentem o charakterze otwartym, co oznacza że będzie aktualizowany w trakcie pojawiania się nowych uwarunkowań działania i możliwości zewnętrznych i wewnętrznych. Do wyznaczonych zadań mających na celu poprawę sytuacji na danym obszarze oddziaływania należą m.in. pozyskanie kapitału zewnętrznego i mobilizacja kapitału lokalnego, rozwój infrastruktury technicznej, wykorzystanie atrakcyjnego krajobrazowo i ekologicznie otoczenia a także bliskości Warszawy dla rozwoju ekonomicznego Miasta, rozwój ponadlokalnych funkcji miasta, tworzenie warunków przestrzennych dla rozwoju Miasta, kreowanie pozytywnego wizerunku Żyrardowa wśród mieszkańców na zewnątrz i wewnątrz.

Zdania planowane do realizacji w podokresach 2007-2020 przez Miasto oraz pozostałych inwestorów wpłyną pozytywnie na stan zachowania oraz wartości chronione terenów zabytkowych prawem chronionych oraz mających charakter zabytkowy.

5.1.4. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa oraz Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Żyrardowa

Wyznaczone w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego kierunki polityki przestrzennej w zakresie ochrony wartości kulturowych realizują sukcesywnie uchwalane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta. Tereny miasta objęte w ponad 50 % Miejscowymi Planami Zagospodarowania Przestrzennego podlegają ochronie pod względem zasad kształtowania przestrzeni urbanistycznej, kompozycji poszczególnych obiektów i terenów (ze szczególnym uwzględnieniem zieleni miejskiej) uznanych za szczególnie wartościowe pod względem historycznym w miejskiej przestrzeni.

Ochrona realizowana jest poprzez ustalenie: strefy ochrony konserwatorskiej, ścisłej strefy ochrony konserwatorskiej oraz pośredniej strefy ochrony konserwatorskiej. Strefy te obejmują obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i obowiązki związane z prowadzeniem inwestycji budowlanych na nieruchomościach objętych ochroną konserwatorską czy położonych na terenie historycznego układu urbanistycznego.

Plany uwzględniają ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, stanowisk archeologicznych zostają w nich ujęte obiekty włączone do gminnej ewidencji zabytków.

Na terenie Gminy Miasto Żyrardów ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w zakresie zasad ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, ochrony przyrody i krajobrazu kulturowego, objęte są:

- obszar Osady Fabrycznej ograniczony ul. Waryńskiego, terenem szpitala, ul. Ossowskiego, ul. Mireckiego, ul. 1 Maja – Uchwała Nr XI/98/03 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 28 sierpnia 2003 r.,
- obszar ograniczony ul. Limanowskiego, północną granicą działek przy ul. Żeromskiego, ul. Farbiarską, północną granicą parku oraz północnymi

granicami działek położonych przy ul. Sławińskiego i ul. 1 Maja – Uchwała Nr X/81/03 Rady Miejskiej Żyrardowa z 26 czerwca 2003 r.,

- obszar Dawnych Zakładów Lniarskich - Wykańczalnia – Uchwała NR L/389/06 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 26 października 2006 r.,
- obszar ograniczony ul. 1 Maja i ul. Okrzei, rzeką Pisią, granicą działki przy ul. Wyspiańskiego i ul. Chopina, kolektorem deszczowym (dawny rów burzowy) i ul. Limanowskiego – Uchwała Nr IX/76/03 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 29 maja 2003r.,
- obszar ograniczony ulicami: 11 Listopada, Roosevelta, kolektorem deszczowym (dawny rów burzowy), ulicami Chopina, Wyspiańskiego, gen. Zajączka, Brzóska, Okrzei, Niepodległości, Sowińskiego, Legionów Polskich, Batorego – Uchwała Nr XLVI/361/06 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 24 maja 2006 r., zmiana w zakresie obszaru ograniczonego ulicami: 11 listopada, F. Chopina, Legionów Polskich, Mostowa, zatwierdzona uchwałą rady Miasta Żyrardowa nr IX/50/11 z dnia 28 kwietnia 2011 r.,
- teren po wschodniej stronie ul. Wyspiańskiego – Uchwała Nr XXXVIII/312/01 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 30 sierpnia 2001 r.,
- obszar Centrum wyznaczony od północy ul. Mireckiego, od wschodu kolektorem deszczowym (dawny rów burzowy), od południa terenami kolejowymi PKP, od zachodu terenami przemysłowymi – Uchwała Nr XIV/96/11 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 22 września 2011r.,
- teren przy ul. Kilińskiego na odcinku od ul. Izy Zielińskiej do ul. Środkowej – Uchwała Nr XI/97/03 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 28 sierpnia 2003 r.,
- obszar ograniczony ulicami 1 Maja, Skrowaczewskiego, północną granicą działki o nr ewid. 2215, zachodnimi granicami działek o nr ewid.: 2223, 2222, 2214/2, ul. Łąkową, częścią działek o nr ewid.: 2075, 2074, zachodnią granicą działki o nr ewid. 2073, częścią działek o nr ewid. : 2063/2, 2062/2, 2060/2, 2059/2, 2058/2, 2057/2, 2056/2, 2055/2, 2054/2, 2053/2, 2052/2, 2051/2, 2050/2 i północną granicą administracyjną miasta - Uchwała Nr XXIII/186/08 Rady Miasta Żyrardowa z dnia 29 maja 2008 r.,
- obszar ograniczony: częścią działek po zachodniej stronie ul. 1 Maja, południowymi granicami działek o nr ewid.: 1613/2, 1613/5, 1613/7, 1263/6, 1263/2, rzeką Pisią

i północną granicą administracyjną miasta – Uchwała Nr XXIII/187/08 Rady Miasta Żyrardowa z dnia 29 maja 2008 r.,

- obszar po zachodniej stronie ul. 1 Maja na odcinku od ul. Czystej do granicy Miasta – Uchwała Rady Miasta Żyrardowa nr XVII/146/11 z dnia 29 grudnia 2011 r.
- północno – zachodnia część miasta w granicach wyznaczonych przez ul. 1 Maja, rzekę Pisię, północną granicę administracyjną Żyrardowa, działki 1613/2, 1613/5, 1613/7, 1263/6, 1263/2 – Uchwała Rady Miasta Żyrardowa nr XXIV/184/12 z dnia 28 czerwca 2012 r.,
- Plan miejscowy zagospodarowania przestrzennego miasta Żyrardowa obszaru ograniczonego zachodnią granicą ul. Kosynierów, północną granicą terenów PKP, zachodnimi granicami działek o nr ewid. 5468, 5398, 5397, 5344, 5342, 5339, 5319, 5313, 5197, 5196, południowymi granicami działek o nr ewid. 5183, 5182, zachodnimi granicami działek o nr ewid. 5182, 5175, południową granicą działki o nr ewid. 5171, granicą prowadzoną przez działkę o nr ewid. 5174, południowymi granicami działek o nr ewid. 4372, 4371/2, 4371/1, 4370, 4369, zachodnią granicą ulicy M. Konopnickiej, południową granicą ulicy Mireckiego, zachodnią i północno-zachodnią granicą działki o nr ewid. 5169, zachodnią granicą działki o nr ewid. 4282/136, północną granicą działki o nr ewid. 4282/124, granicą poprowadzoną przez działkę o nr ewid. 5081, północnymi granicami działek o nr ewid. 5089, 5091, 5092, 5093, 5094, 5095/2, 5096, 5097, granicą poprowadzoną przez działki o nr ewid. 5217, 5218, południowymi granicami działek o nr ewid. 5219, 5220, północnymi granicami działek o nr ewid. 5260, 5266, 5272, 5273, 5278, 5280, granicą poprowadzoną po terenie działek o nr ewid. 5259/3, 5064, 5168 z wyłączeniem działek o nr ewid. 5287, 5286, 5291, 5290, 5289/2, 5289/1, 5288/1, 5288/2, 5292 – uchwała Rady Miasta Żyrardowa RMŻ XXVIII/207/12 z dnia 25 października 2012r

5.1.5. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Żyrardowa

W grudniu 2008 roku zatwierdzono i przyjęto do realizacji plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta Żyrardowa, określający m.in. zagrożenia dla zabytków i sposoby ich ochrony. Z oceny zagrożenia miasta Żyrardowa wynika, że do potencjalnych zagrożeń mogących doprowadzić do sytuacji kryzysowych

należy zaliczyć: skażenia promieniotwórcze, skażenia toksycznymi środkami przemysłowymi, pożary, katastrofy i awarie, klęski żywiołowe, zagrożenia epidemiologiczne, naruszenie porządku publicznego i akty terroru.

Dla znacznej części zabytków nieruchomych typowymi zagrożeniami są pożary, wichury i podtopienia, dla niektórych realne zagrożenie stanowią akty wandalizmu i terroru, natomiast żaden z podanej kategorii zabytków nie leży w pobliżu strategicznych celów wojskowych. W przypadku zabytków ruchomych największe zagrożenie stanowią pożary, działania terrorystyczne oraz akty wandalizmu.

Sposoby ochrony zabytków na administrowanym terenie:

1. zabytków nieruchomych:
  - prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie kart adresowych,
  - wpisanie do rejestru zabytków,
  - oznakowanie znakiem „Konwencji Haskiej”,
  - utworzenie parku kulturowego,
  - uwzględnienie ochrony w planie zagospodarowania przestrzennego,
  - inne.
2. zabytków ruchomych:
  - na miejscu (schrony, piwnice, ukrycia),
  - przez rozśrodkowanie,
  - przez ewakuację.

Bez względu na rodzaj zagrożeń, dla skuteczności ochrony, należy podjąć odpowiednie działania jeszcze w czasie pokoju. Winny być one podjęte przez służby konserwatorskie we współpracy z odpowiednimi władzami i obywatelami. Do zadań tych zalicza się:

1. stworzenie w miarę możliwości jak najpełniejszej dokumentacji odnośnie wszystkich chronionych dóbr kultury,
2. przygotowanie planów organizacyjnych współdziałania różnych podmiotów,
3. przygotowanie teoretyczne i praktyczne personelu do wypełniania stosownych czynności.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Analiza funkcjonalno – chronologiczna nielicznych stanowisk archeologicznych na terenie Żyrardowa wskazuje, że jego obszar był jedynie sporadycznie penetrowany przez grupy ludzkie. Świadczą o tym luźne znaleziska z młodszej epoki kamienia, brązu i żelaza. Nie można oczywiście wykluczyć, że zainteresowanie obszarem było o wiele większe, jednakże nie dysponujemy obecnie precyzyjnymi dowodami dłuższego pobytu ludności.

W wieku XVI w. obszar, na którym usytuowany jest dzisiaj Żyrardów pokrywała olbrzymia puszcza leśna wchodząca w skład dóbr królewskich. Poszczególne jej części nazwano : Puszcza Bolimowską, Wiskicką, Korabiewską i Jaktorowską.

Warto wspomnieć, że puszcza Jaktorowska i Wiskicka, do pierwszej ćwierci XVII w. stanowiła wyjątkowy w skali Europy rezerwat turów, które wyginęły w roku 1627.

Z map pochodzących z ostatniej ćwierci XVIII i pierwszej XIX w. wynika, że cały obszar, na którym rozwinął się Żyrardów był bardzo podmokły. Na terenach dawniej pokrytych puszcza, znajdowała się bardzo gęsta sieć drobnych cieków wodnych wpływających do Bzury. Głównym korytem wodnym była (i jest do dzisiaj) rzeczka zwana Pisią Gągoliną, przepływająca przez Żyrardów. Oprócz drobnych strumieni znajdowało się tu wiele jezior, zastoisk wodnych i bagien. Jeszcze przed rokiem 1900 teren przed stacją kolejową, w obrębie dzisiejszych ulic: Aleja Partyzantów, POW, 1 Maja, 16 Stycznia, był parkiem ze stawem. Z kolei niektóre dzielnice Żyrardowa były bagnami lub mokradłami np. Osiedle Kościuszki, czy dzisiejszy rynek targowy. Z czasem płytsze cieki wodne zarastały lub zamulały a większe w latach międzywojennym zostały zasypane. Osadnictwu sprzyjały niewątpliwie znajdujące się na podmokłym terenie łąki, grądy i zalesione pagórki.

Nieodłącznym elementem krajobrazu były wówczas dużych rozmiarów narzutowe głazy występujące w uskokach, rozpadlinach i przy grzbietach moren czołowych. Wykorzystywane m.in. przy budowie szosy biegnącej przez Żyrardów w kierunkach Mszczonowa i Sochaczewa, a także do brukowania ulic i placów. O ilości głazów w tych okolicach mogą świadczyć widoczne, zbudowane z nich fundamenty mieszkalnych domów fabrycznych Żyrardowa. Spotykało się je również przy rozbiórce dawnych budynków folwarcznych na Rudzie i wielu drewniaków w środku miasta.

Teren, na którym powstał Żyrardów pod względem politycznym należał do ziemi sochaczewskiej w dawnym Księstwie Rawskim, która z chwilą wymarcia tej linii Piastów została wcielona do Królestwa Polskiego. Z grodowego starostwa sochaczewskiego w wieku XV zostało wydzielone bolimowskie, a w wieku XVII-XIX kaskie, korabiewskie i wreszcie

guzowskie. Na ziemiach starostwa guzowskiego od XV do XVII w. prężnie działał ośrodek przemysłowy produkcji rud darniowych, który w źródłach występuje pod nazwą Ruda, a od końca XIX w. Ruda Guzowska, przekształcony z czasem - na skutek wyeksploatowania surowca - w osadę młyńską. Oprócz Rudy znajdowała się tu również mniejsza osada przemysłowa z młynem zwanym Szyszką funkcjonującym jeszcze w pierwszej połowie XIX w.

W dziejach Żyrardowa można wyodrębnić dwa etapy. Pierwszy po roku 1829 to początek budowy zakładów przemysłowych i drugi po roku 1857 – budowa obecnej osady, która dała początek dzisiejszemu miastu.

Etap pierwszy rozpoczynają wydarzenia z czerwca 1829 r. kiedy to przy współudziale Józefa Lubowidzkiego, Karola Scholtza oraz właścicieli dóbr guzowskich - Henryka i Jana Łubieńskich, zostało zawiązane Towarzystwo Wyrobów Lnianych. Z faktem tym niewątpliwie należy wiązać początki fabryki wyrobów Lnianych i Osady Fabrycznej w Żyrardowie.

Dogodne warunki surowcowe, hydrograficzne, budowlane, bliskość Warszawy i Łodzi, które wkrótce połączy kolej Warszawsko – Wiedeńska, to najczęściej powoływane czynniki decydujące o lokalizacji nowego ośrodka przemysłowego w Rudzie Guzowskiej.

Spisanie aktu założenia Fabryki Przędzalni Lnu nastąpiło w dniu 9 sierpnia 1830 roku. Spółka, która podjęła się tego zadania przyjęła nazwę „Karol Scholtz i Współka”. Uruchomienie fabryki nastąpiło w 1833 r. przy znacznej pomocy francuskiego inżyniera i wynalazcy maszyny do mechanicznego przędzenia lnu - Filipa de Girarda, od którego nazwiska wywodzi się nazwa Żyrardów. Pierwsze zabudowania wzniesione zostały po zachodniej stronie istniejącego ciągu komunikacyjnego Wiskitki – Mszczonów, który w przyszłości oddzieli część przemysłową od części mieszkalnej osady i stanowić będzie jeden z zasadniczych elementów układu przestrzennego. Centrum zespołu zajmował budynek czteropiętrowej przędzalni lnu i tkalni - wykonane wg. projektu Jana Jakuba Gaya. Na przeciwko przędzalni lnu, oddzielonej od szosy zadrzewionym ogrodem, wzniesiono dwa domy mieszkalne dla kierowników i urzędników (w latach 60 – tych XIX w. w miejscu ogrodu wybudowano tkalnię). Powstały na tym etapie układ przestrzenny Żyrardowa pozbawiony jest jeszcze nowatorskich elementów urbanistyki. Charakteryzuje się tradycyjnym sposobem zabudowy obrzeżnie ciągnącej się wzdłuż ulic, a jednocześnie skupionej w pobliżu zakładów przemysłowych.

Mimo doskonałej lokalizacji, rozwój zakładów i osady robotniczej był bardzo trudny. Brak pieniędzy, odpowiednich fachowców i maszyn, liczne kryzysy gospodarcze doprowadziły w roku 1847 do przejęcia fabryki przez Bank Polski, który w 1857 roku sprzedaje całość

spółce austriackich przemysłowców. Nowymi właścicielami zostali Karol Hielle i Karol August Dittrich. Następuje drugi etap - era rozwoju i świetności zakładów, oraz budowa właściwej osady mieszkaniowej dla pracowników zakładów przemysłowych. Sprzyjającym czynnikiem było powstanie Drogi Żelaznej Warszawsko – Wiedeńskiej, dzięki której Żyrardów jako pierwsza osada przemysłowa w Królestwie Polskim otrzymała połączenie krajowe. Na sukcesywnie wykupywanych terenach powstały kolejne nowe zespoły, np. tkalnia, pończoszarnia czy zespół Bielnika. Równocześnie trwa rozbudowa osiedla robotniczego. Z tego okresu pochodzi m.in. budynek w typie koszarowym tzw. „familijniak”. Ten siedemnastoosiowy gmach o czterech kondygnacjach, założony na rzucie wydłużonego prostokąta był największym budynkiem mieszkalnym wzniesionym w Żyrardowie w XIX w. Rozwój przestrzenny XIX wiecznego Żyrardowa, był niewątpliwie odpowiedzią na negatywne skutki industrializacji odczuwalne na całym świecie. Niespotykany dotąd rozwój przemysłu jako główny czynnik rozwoju i przeobrażeń miast, przyczynił się do wyodrębnienia nowej grupy społecznej – robotników napływających ze wsi i zubożonych miast. W konsekwencji w przeludnionych miastach narastały konflikty i ruchy rewolucyjne. Dla polepszenia warunków bytu ludności i ograniczenia społecznego oraz przestrzennego chaosu, głównie środowiska lekarskie (działając w oparciu o ideę zdrowia publicznego i higieny miasta) zaczęły głosić potrzebę budowy odpowiednio zorganizowanego i nowoczesnego miasta przemysłowego. Osada robotnicza w Żyrardowie została wzniesiona na zasadzie koncentracji poszczególnych funkcji w terenie, bogatym programie usług, blokach zabudowy mieszkaniowej o powtarzalnych modelach oraz zieleni jako niezwykle istotnym elemencie zabudowy, odzwierciedla w pełni te koncepcje. W ten sposób powstało jedno z pierwszych nowoczesnych miast w Polsce. Kompozycja szachownicowych kwartałów wypełnionych zielenią łączących ze sobą zalety miasta i wsi przypomina ważką dla współczesnej urbanistyki teorię ćwierć wieku teorii Miasta-ogrodu później opisaną przez Ebenezera Howarda w książce "Garden Cities of Tomorrow".

W kwietniu 1885 r. dobrze prosperująca fabryka i osada żyrdowska zostały przekształcone w Towarzystwo Akcyjne Zakładów Żyrardowskich, pod zarządem którego miały kolejne lata prosperity i realizacji, trwającego od 1870 r. docelowego projektu Osady Fabrycznej. Osiedle robotnicze rozplanowano w oparciu o prostokątny podział terenu wykorzystując dotychczasową sieć uliczną i wytyczoną oś ulicy Nowy Świat (ob. ul. T. Kościuszki), przebiegającą prostopadle do drogi Mszczonów – Wiskitki przez Rynek, plac

Kościelny. Teren został planowo rozparcelowany na prostokątne, układy kwartałów zabudowy z zielenią wewnątrz dziedzińców. Charakterystyczną zabudowę mieszkaniową tego okresu uzupełniały drewniane budynki gospodarcze (w większości piętrowe), mniejsze budynki gospodarcze z drewna lub muru pruskiego oraz żeliwne pompy.

Zagospodarowanie terenów fabrycznych zostało zaprojektowane zgodnie z ciągiem technologicznym. Roszarnia - odsunięta od miasta znajdowała się po zachodniej stronie torów kolei warszawsko - wiedeńskiej. Po wschodniej stronie kolejne budynki zostały wzniesione wzdłuż bocznic kolejowej, którą były transportowane materiały, produkty i narzędzia. Wysokie budynki wznoszono dla funkcji w których przekazywano moc pionowo - głównie przędzalnie i budynki biurowe, niskie pełniły funkcję tkalni, magazynów, także drukarni, bielarni, apretur i in. Zintensyfikowanie prac przy rozbudowie zespołu przemysłowego przypadło na początek lat 70- tych XIX w.. Przebudowano wtedy główny budynek przędzalni lnu, który otrzymał plan litery „L”. W głębi terenu fabrycznego zlokalizowano parterowe i piętrowe budynki pomocnicze tj. kotłownię, farbiarnię, składy, magazyny i warsztaty. Pomiedzy farbiarnią i pończoszarnią stanął budynek szkoły tkackiej. Według jednolitej koncepcji planistycznej rozbudowo również Zespół Wykańczalni, zlokalizowany na terenie dawnej bielarni „Szyszka”.

Przed rokiem 1871 przy ul. Długiej (ob. ul. B. Limanowskiego), Karol August Dittrich wybudował dla swego zięcia Ludwika Marcellina (jednego z dyrektorów Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Lniarskich) „Pałacyk Tyrolski” z oficyną.

W latach 80 - tych podjęto realizację dzielnicy mieszkaniowej o charakterze reprezentacyjnym, która stanowiła wyraźnie wyodrębniony w krajobrazie zespół usytuowany na zachód od osiedla robotniczego. Przy dawnej ul. Parkowej (ob. ul. Armii Krajowej) wzniesiono sześć willi dla wyższego personelu fabryki, wyróżniających się bogatą stylistyką nawiązująca w formie do renesansu francuskiego, krytych łupkiem na wzór budynków Paryskich. Obok, w stylu szwajcarskim wybudowano willę dla Wilhelma Haupta, dyrektora pończoszarni, a później całej fabryki włókienniczej. Dopełnieniem tego zespołu stała się neorenesansowa rezydencja w tzw. kostiumie francuskim - willia Karola Augusta Dittricha (ob. siedziba Muzeum Mazowsza Zachodniego), usytuowana malowniczo w sercu parku krajobrazowego. Park, dziś im. Karola Augusta Dittricha, zaprojektowany przez Karola Sparmanna (projektanta m.in. Ogrodu Botanicznego w Warszawie) urzekał bogatą szatą roślinną (m.in. dziś blisko 150 – letnie dwa platany klonolistne).

Rozpoczęto również realizację pierwszych budynków o charakterze publicznym. Przy rynku stanął budynek ochronki dla dzieci robotników, otoczony dużym ogrodem do zabaw oraz Babiniec dla wychowawczyń. Następnie przy ul. Teklinowskiej (ob. ul. L. Waryńskiego) budynek szkolny na planie krzyża greckiego z salą gimnastyczną (ob. Szkoła Muzyczna). U zbiegu ulic Wiskickiej i Długiej (ob. 1 Maja i B. Limanowskiego) powstała Resursa, pełniąca rolę placówki kulturalnej dla lokalnej elity oraz Kręgielnia. Niemalże jednocześnie zrealizowano w sąsiedztwie Resursy projekt Kantoru - siedziby Zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żyrardowskich.

Po założeniu trzyhektarowego cmentarza na terenach położonych na północny wschód od granic osady, w 1882r. rozpoczęto budowę pierwszego w Żyrardowie kościoła p.w. św. Karola Boromeusza.

Na terenach położonych w kierunku północno-wschodnim od rynku w latach 90 – tych, przystąpiono do realizacji zabudowy o charakterze usługowym. Przy ul. Długiej (ob. ul. B. Limanowskiego), wzniesiono szpital. Niezwykle nowoczesny jak na owe czasy budynek, wyposażony był w centralne ogrzewanie, filtry, kanalizację i instalację elektryczną zasilaną przez fabrykę. W pobliżu powstał przytułek również wyposażony w najnowsze rozwiązania.

Ośrodek handlowo – usługowy osiedla zlokalizowano u zbiegu ulic Wiskitskiej i Bielnikowej (ob. 1 Maja i S. Sławińskiego). Piętrowy budynek przy ul. 1 Maja 59 składający się z budynków ustawionych do siebie pod kątem prostym mieścił lokale sklepowe i mieszkania dla urzędników. Przystąpiono również do zabudowy dwóch naroży placu rynkowego. W narożnym budynku, obecnie przy ul. 1 Maja 54, pierwotnie na parterze znajdowały się sklepy spożywcze, a na piętrze mieszkania prywatne. Po przekątnej placu (ob. Pl. Jana Pawła II nr 4) stanął dwupiętrowy budynek szkolny z frontowym ryzalitem o ozdobnym szczycie zwieńczonym arkadowym fryzem.

Na przełomie XIX i XX wieku Żyrardów uzyskał dwie dominanty architektoniczne. W 1898 r. przy ul. Sokulskiej (ob. ul. S. Żeromskiego), według projektu architekta Lossnera, został wzniesiony strzelisty neogotycki budynek kościoła ewangelickiego. W latach 1900-1903, na placu Kościelnym, powstał neogotycki kościół zaprojektowany przez Józefa Piusa Dziekońskiego.

Dopełnienie inwestycji Zarządu Towarzystwa stanowiły budynki straży pożarnej i aresztu, usytuowane odpowiednio przy ul. Bielnikowej i Długiej.

Wokół tak konsekwentnie zaplanowanego i realizowanego założenia, w odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie mieszkaniowe, powstawały kolejne dzielnice, które w odróżnieniu od osady, posiadały typowe dla osiedli XIX wiecznych układy wykorzystując pierwotny przebieg dróg lub istniejące założenia wsi np. żydowska na Rudzie i „Podlas”.

Warto przy tym podkreślić, że w Żyrardowie przemysł nigdy nie przenikał na tereny budownictwa mieszkalnego, co było charakterystyczne dla innych ośrodków przemysłowych np. Łodzi.

Pod koniec XIX w. Żyrardów był piątym co do wielkości ośrodkiem przemysłowym na ziemiach polskich i posiadał największą fabrykę wyrobów lnianych w Europie. W kolejnych latach nie wznoszono już nowych obiektów fabrycznych a jedynie modernizowano i udoskonalano istniejące: w latach 1890 -1910 – budynki pończoszarni, przędzalni wełny, tkalni, centralnych warsztatów mechanicznych, magazynu lnu i przędzy, ekspedycje wyrobów gotowych, magazynu centralnego, czesalnię, starą przędzalnię lnu i przędzalnię bawełny, w latach 1909 -1914 – bielnik przędzy, zbudowano łącznik między starą a nową przędzalnią lnu oraz magazyn. Największą inwestycją tego okresu była budowa od 1912 r. nowej przędzalni lnu.

Potęgą zakładów zachwiały organizowane w 1883 r. (strajk szpularek z 23-28 kwietnia był pierwszym powszechnym strajkiem w Królestwie Polskim), a następnie w latach 1905 - 1906 kolejne strajki robotnicze. Zniszczeń dopełniły działania I wojny światowej. Wycofujące się wojska rosyjskie wysadziły w powietrze wiele obiektów fabrycznych, wywoziły większość maszyn, urządzeń i surowców. Upadek miasta trwał do 1918 r. W tym trudnym okresie, w roku 1916, po kilkakrotnie podejmowanych próbach, Osadzie Fabrycznej Żyrardów zostały nadane prawa miejskie.

Po odzyskaniu niepodległości, Zakłady Żyrardowskie zostały przejęte przez przymusowy zarząd państwowy. Władze centralne skierowały do Żyrardowa wysokiej klasy fachowców, którzy przy dużym udziale państwowych środków budżetowych odbudowali zniszczone przedsiębiorstwo. Zapowiadający się okres rozwoju miasta został zahamowany przez sprzedaż Zakładów Żyrardowskich francuskiemu konsorcjum kierowanemu przez Marcela Boussaca. Przeprowadzane przez niego reorganizacje (zamknięto m.in. Pończoszarnię) doprowadziły zakład i miasto do ruiny. Sytuację pogarszał kryzys gospodarczy, który miał miejsce w 1923 r. W 1936 roku fabryka przechodzi pod zarząd Państwowego Banku Polskiego, który zapewnił jej kilkuletni okres rozwoju, trwający

do wybuchu II wojny światowej. W 1939 r. Zakłady Żyrardowskie przechodzą na własność generalnego gubernatora Hansa Franka. W 1944 roku Żyrardów znalazł się w strefie przyfrontowej. Przygotowujące się do ewakuacji wojska niemieckie zgromadziły na terenie fabryk tysiące ton materiału wybuchowego, który miał posłużyć do wysadzenia w powietrze zakładów. Jednakże błyskawiczna ofensywa wojsk polskich i radzieckich oraz bohaterska postawa załogi uniemożliwiła realizację niszczycielskiego planu.

W okresie II wojny światowej Żyrardów stanowił silny ośrodek konspiracyjny. Działy tutaj oddziały Armii Krajowej i Gwardii Ludowej. W odpowiedzi na wzmożoną działalność podziemia, okupanci organizowali liczne akcje odwetowe m.in. wysiedlenia i egzekucje mieszkańców. W hołdzie poległym, na terenie całego miasta wyróżniono wiele miejsc upamiętniających męczeństwo torturowanych i zamordowanych w latach 1939 - 1945 Polaków, m.in.

- park leśny we wschodniej części miasta u zbiegu ulic Alei Wyzwolenia i Kosynierów, pomnik pamięci: „Miejsce uświęcone krwią Polaków zamordowanych w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945”;
- tablica umieszczona na elewacji budynku dawnej tkalni przy ul. 1 Maja 43, upamiętniająca miejsce rozstrzelania grupy zakładników hitlerowskich;
- tablica umieszczona na elewacji budynku mieszkalnego przy ul. Radziwiłłowskiej 3 „Na wieczną chwałę Patriotom Polskim zamordowanym i katowanym w tym budynku przez oprawców hitlerowskiego gestapo 1943-1945”;
- budynek przy ul. Bohaterów Warszawy 26 „Willa Wanda” – siedziba gestapo – brak wyraźnego symbolu (tablicy) upamiętniającego tragiczne wydarzenia;
- tablica umieszczona na elewacji budynku przy ul. Bohaterów Warszawy 53 (siedziba żandarmerii) „Ofiarom barbarzyństwa hitlerowskiej żandarmerii dla pamięci pokoleń oddaje hołd rzemiosło”.

Działania wojenne nie spowodowały większych zniszczeń i zmian w układzie przestrzennym miasta. Po ich zakończeniu zakłady żyrardowskie upaństwowiono, a miasto wróciło na mapę przemysłową Polski jako ważny ośrodek branży włókienniczej i odzieżowej. Na bazie Zakładów Żyrardowskich powstają duże przedsiębiorstwa: Żyrardowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego, Żyrardowskie Zakłady Tkanin Technicznych, Zakłady Przemysłu Pończoszniczego „Stella”, Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Poldres”, które przetrwały cały okres PRL – u.

Wyroby włókiennicze produkowane w żyrardowskiej fabryce przez ponad 150 lat zajmowały wysokie pozycje na światowym rynku tekstylnym (wyróżnienia i medale na wystawach m. in. w Wiedniu, Moskwie, Paryżu, Amsterdamie, Londynie, Turynie i Petersburgu gdzie w 1870 r. otrzymały honorowy tytuł "Dostawcy Dworu Jego Cesarskiej Mości"), a produkty zyskały sławę na tak dalekich rynkach jak bałkański, perski, chiński czy japoński. Prawie do końca lat 80-tych XX wieku Żyrardów był postrzegany jako stolica polskiego lnu. Jednakże na skutek niekorzystnej koniunktury i recesji podupadły rynki zbytu dla żyrardowskich produktów, co doprowadziło do radykalnego zmniejszenia zatrudnienia, a w 1997 roku do ogłoszenia upadłości i wyprzedaży majątku zakładów lniarskich. W chwili obecnej kontynuatorem żyrardowskiej tradycji lniarskiej jest Fabryka Wyrobów Lnianych Spółka z o.o (w likwidacji) oraz firma Lniane Tkaniny Żakardowe, pana Andrzeja Borzykowskiego.

5.3. Ochrona zabytków i krajobrazu kulturowego Gminy Miasto Żyrardów – stan prawny

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje cztery formy prawnej ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zabytki nieruchome, ruchome oraz archeologiczne z terenu gminy (miasta) chronione są poprzez wpis do rejestru zabytków oraz na podstawie ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego miasta.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego. W Żyrardowie działa samorządowe Muzeum Mazowsza Zachodniego z siedzibą w dawnej willi Karola Augusta Dittricha. Kwestie związane z ochroną zbiorów muzealnych reguluje Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. 2012 r. Nr 987, z późn. zm.);

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”. W roku 2007 - 2008 Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków Ośrodek Regionalny w Warszawie przeprowadził prace związane z opracowaniem gminnej ewidencji zabytków. Ewidencją zostały objęte zabytki nieruchome. Włączono do niej również karty adresowe zabytków wpisanych do rejestru. Gminna ewidencja zabytków ma charakter otwarty i winna być stale aktualizowana i uzupełniana.

Określone zasady i warunki zagospodarowania wynikające z potrzeb ochrony środowiska kulturowego przewidują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Żyrardowa. We wprowadzanych strefach ochrony konserwatorskiej pokrywających się z terenem objętym prawną ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków i ustanowienie pomnika historii, uzgodnienia z Miejskim Konserwatorem Zabytków w Żyrardowie wymagają wszelkie działania inwestycyjne powodujące zmianę zagospodarowania terenu, wpływające na kształt i charakter zabudowy, a także wygląd elewacji. Ocena działań inwestycyjnych w pozostałych strefach ochrony konserwatorskiej, w zakresie wpływu na wartości zabytkowe, jest prowadzona przez organ wydający pozwolenie na budowę. Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego miasta objęte jest ponad 50 % obszaru w tym znacząca część historycznego centrum. Na terenów objętych ochroną konserwatorską oraz tych części miasta, które powstały przed 1939 rokiem i do dziś dnia charakteryzują się zabudową o cechach zabytkowych, przed przystąpieniem do planu lub w trakcie jego projektowania, powinny być sporządzone wytyczne konserwatorskie do ujęcia w m.p.z.p.

Należy również wspomnieć o miejscach historycznych upamiętniających tragiczne wydarzenia II wojny światowej, o których brak jest jakichkolwiek zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1. Zabytki nieruchome

W gminnej ewidencji zabytków wg. stanu na dzień 15 stycznia 2014 r. znajdują się 362 karty adresowe zabytków nieruchomych, w tym 205 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

W zależności od pełnionych funkcji należy wśród nich wyróżnić:

- 3 układy urbanistyczne z zespołami budowlanymi,
- 24 obiekty użyteczności publicznej,
- 4 kościoły,
- 2 cmentarze,
- 226 budynków mieszkalnych,
- 42 obiekty mieszkalno-usługowe,
- 30 budynków gospodarczych,
- 13 budynków produkcyjno-magazynowych,
- 2 budynki pełniące funkcje rekreacyjne,
- 1 park,
- 21 budynków nieużytkowanych.

Stosunki własnościowe poszczególnych obiektów są zróżnicowane. W ~~dużej~~ części są nieuregulowane lub wymagają ustalenia na podstawie ewidencji gruntów.

Stan zachowania części zabytków nieruchomych ocenia się jako zły i wymaga podjęcia natychmiastowych prac remontowych i konserwatorskich. W tej kategorii zdecydowaną większość stanowią budynki gospodarcze (tzw. drewniane komórki) z terenu Osady Fabrycznej.

Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego stanowi aneks Nr 1 do gminnego programu opieki nad zabytkami.

5.3.2 Zabytki ruchome

W ewidencji zabytków województwa mazowieckiego znajduje się 454 zabytków ruchomych z terenu gminy. 176 stanowią groby lub nagrobki na cmentarzu rzymsko-katolickim, ewangelicko – augsburskim położonym przy ul. Kasztanowej i żydowskim położonym przy ul. Mireckiego w Żyrardowie.

Do rejestru zabytków ruchomych województwa mazowieckiego zostały wpisane wystrój wnętrz i wyposażenie zabytkowych kościołów: p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego (1 obiekt), Matki Bożej Pocieszenia (52 obiekty) oraz św. Karola Boromeusza (13 obiektów) oraz wyposażenie Biura Głównego Zakładów Lniarskich w Żyrardowie (21 obiektów), maszyny i urządzenia Zakładów Lniarskich w likwidacji, w upadłości (6 obiektów), maszyny

i urzędzenia będące wówczas własnością Zakładów Lniarskich S.A. (8 obiektów), wyposażenie Zakładów Lniarskich w Żyrardowie - obecnie Żyrardów Fabryka Lnu Sp. z o.o. w upadłości (16 obiektów), wyposażenie wnętrza budynku Resursy (2 obiekty), oraz groby lub nagrobki z terenu cmentarza części rzymsko – katolickiej położonego przy ul. Kasztanowej (10 obiektów). Łącznie 113 obiektów.

Wykaz zabytków ruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, stanowi aneks Nr 2 do gminnego programu opieki nad zabytkami.

Wykaz zabytków ruchomych z wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu cmentarza rzymsko – katolickiego i ewangelicko – augsburskiego przy ul. Kasztanowej w Żyrardowie oraz z terenu cmentarza żydowskiego przy ul. Mireckiego w Żyrardowie, ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, stanowi aneks Nr 3 do gminnego programu opieki nad zabytkami.

5.3.3. Zabytki archeologiczne

W granicach administracyjnych miasta Żyrardowa znajduje się 11 stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, związanych z epoką kamienia, brązu, starożytności i średniowiecza, w tym głównie ślady osadnictwa i skarby. Żadne ze stanowisk archeologicznych nie zostało wpisane do rejestru zabytków. Weryfikacja stanowisk archeologicznych przeprowadzona przez pracowników Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w roku 1996 oraz 2004 nie potwierdziła istnienia śladów na stanowiskach oznaczonych nr AZP 60-61/1/2, AZP 60-61/2/3, AZP 60-61/14*, AZP 60-61/15*, AZP 60-61/16*.

Wykaz stanowisk archeologicznych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowi aneks Nr 4 do gminnego programu opieki nad zabytkami.

5.3.4. Zabytki niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi działania mające na celu stworzenie rejestru dziedzictwa niematerialnego w Polsce. Z terenu Miasta Żyrardowa Miejski Konserwator Zabytków zgłosił do tego rejestru trzy aspekty spośród lokalnych tradycji i umiejętności: specyficzny język, który był używany w tutejszej fabryce. Stanowił on połączenie zwrotów pochodzących z języka niemieckiego, czeskiego, rosyjskiego i polskiego. W związku

z likwidacją zakładów oraz zaawansowanym wiekiem dawnych pracowników, istnieje zagrożenie zaniku tego elementu lokalnego dziedzictwa. Wyjątkowe umiejętności związane z fabryką to obsługa, regulacja i naprawa starych maszyn, szczególnie ważne w kontekście planów stworzenia w Żyrardowie żywego muzeum Iniarstwa. Ponadto warto objąć ochroną lokalne legendy związane z funkcjonowaniem i historią miasta i regionu.

5.3.5. Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych

Muzeum w Żyrardowie – jednostka organizacyjna Powiatu - istnieje od 1961 r. Gromadzi eksponaty w następujących działach: historia, ikonografia, etnografia i sztuka. Ogółem posiada 8840 obiektów - stan na koniec 2008 r. W tym, według dyscyplin:

- Dział historii- 2629
- Dział etnografii- 1329
- Dział ikonografii-3042
- Dział sztuki-1841

Muzeum wzbogaca swoje zbiory dzięki zrozumieniu i ofiarności mieszkańców Żyrardowa i okolic – w formie darowizn. W ten sposób pozyskiwane są głównie muzealia. Dzięki dofinansowaniu z budżetu państwa, ze źródeł Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów operacyjnych zakupiono m.in. obrazy Józefa Rapackiego. Muzeum pozyskuje również depozyty.

W 2007 r. Muzeum współorganizowało wyjazd naukowy do Krasnej Lipy, Rumburka i Decina w celu nawiązania kontaktów, zbierania materiałów, dokumentacji filmowej i fotograficznej dotyczącej rodzin Dittrich i Hielle oraz Augusta Frinda. Zebrane materiały wykorzystano do wystawy czasowej. Prowadzono także badania naukowe mające na celu zebranie informacji o Karolu Marczaku – Żyrardowianinie, twórcy polskiego filmu oświatowego. W roku 2009 przeprowadzono także obszerną kwerendę na temat II wojny światowej i okupacji na terenie Żyrardowa i okolic.

Wystawy stałe:

- „Izba robotnicza z początku XX w.”
- „Galeria prac Józefa Rapackiego”
- „Gabinet pisarza Pawła Hulki-Laskowskiego” poświęcona najbardziej znanej osobie związanej z Żyrardowem - autorowi najpełniejszego opisu Żyrardowa w książce pt. „Mój Żyrardów”. Ekspozycja dostępna w Oddziale Muzeum Mazowsza

Zachodniego przy ul. Narutowicza 34 – w domu robotniczym w którym pisarz mieszkał. W 1992 wystawa została wyróżniona przez Ministra Kultury i Sztuki w Ogólnopolskim Konkursie „Najciekawsze wydarzenie muzealne”.

Wystawy czasowe w ostatnich 3 latach prezentujące dzieje Żyrardowa i okolic:

2007 r. - „Hielle i Dittrich – historia rodzin, fabryk i fortuny”

2008 r. - „Świat żyrardowskich kobiet na przełomie XIX i XX wieku”

2009 r. – „Żyrardów i okolice w okresie II wojny światowej i okupacji 1939-1945 r.”

W roku 2010 r. Muzeum planuje wystawę pt; „Z dziejów miasteczka w kolorze niebieskim. O społeczności żydowskiej Żyrardowa i okolic”.

Muzeum prowadzi również działalność wydawniczą m.in. „ Żyrardowski Rocznik Muzealny” (ostatni numer, 7 w 2006 r.). Poza tym w zależności od posiadanych środków publikuje katalogi wystaw, foldery i inne. Ponadto współtworzy z innymi podmiotami wiele wydawnictw dotyczących Żyrardowa i powiatu żyrardowskiego.

Muzeum prowadzi szeroką współpracę z innymi jednostkami muzealnymi (m.in. PME w Warszawie, Muzeum Mazowieckie w Płocku, Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą), instytucjami kulturalno – oświatowymi, stowarzyszeniami, kolekcjonerami, parafiami, artystami, kombatantami i osobami prywatnymi. Ponadto nawiązywało kontakty z Ambasadami m.in. Czech, Niemiec, Sri Lanki i Chin, Fundacją Współpracy Niemiecko-Polskiej, Stowarzyszeniem Ochrony Zabytków Miasta Pabianic, PTTK, TPD, NOVUM.

5.3.6. Obszary i obiekty objęte formami ochrony przyrody

Miasto Żyrardów położone jest w odległości około 3 km od Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (pozostałość historycznych puszczy: Bolimowskiej, Wiskickiej, Korabiewskiej i Jaktorowskiej). Na terenie miasta występuje fragment obszaru chronionego krajobrazu pod nazwą „Bolimowsko – Radziejowicki Obszar Chronionego Krajobrazu z Doliną Środkowej Rawki”. Obejmuje on obszar leśny o powierzchni 61, 0 ha, położony w południowo – zachodniej części miasta. Obszar ten został utworzony dla ochrony i utrzymania cennych walorów krajobrazowych dolin Pisi – Gągoliny, Pisi Tuczonej oraz Okrzeszy, terenów dolinnych, kompleksów leśnych, licznych jazów młyńskich oraz rozlewisk. Znajduje się tutaj około 2,2 ha użytków ekologicznych.

W granicach administracyjnych miasta znajduje się 17 pomników przyrody, w tym:

- na terenie Parku im. Karola Augusta Dittricha – 7 okazów tj. platan klonolistny (2 szt.), orzech czarny, grab pospolity, wiąz szypułkowy (2 szt.), dąb szypułkowy,
- na cmentarzu rzymsko – katolickim przy ul. Kasztanowej – 4 okazy tj. topola biała, dąb szypułkowy (1 szt.), klon pospolity (2 szt.),
- dąb szypułkowy: ul. Akacyjowa 28,
- dąb szypułkowy: ul. Młyńska 9,
- dąb szypułkowy: ul. 1 Maja 52,
- dąb szypułkowy: ul. Czysta 5, PGK,
- dąb szypułkowy (2 szt.): ul. Bohaterów Warszawy 34/ ul. Słowackiego,
- dąb szypułkowy: przyległy do dworca kolejowego Pl. Piłsudskiego.

Ponadto, poza prawnymi formami ochrony przyrody, na terenie miasta znajdują się mniejsze tereny zielone tj. parki i skwery.

5.4. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy

Największym atutem Żyrardowa jest zaprojektowany w drugiej połowie XIX wieku i konsekwentnie realizowany do I wojny światowej – układ urbanistyczny i zespół budowany, - teren zakładów przemysłowych i osady mieszkalnej – osada fabryczna. W roku 2012 Osada Fabryczna została uznana za pomnik historii. Największy w Polsce systemowo zaprojektowany zabytkowy zespół urbanistyczny stanowi jednocześnie unikalny na skalę europejską modelowy układ miasta przemysłowego, które zrealizowano posiłkując się teoriami projektów miast idealnych, bliski wzorcowi miasta ogrodu. Cechą charakterystyczną tego nowatorskiego układu jest funkcjonalno – przestrzenna kompozycja stworzona w celu wyodrębnienia czytelnych stref jednorodnego zagospodarowania: mieszkaniowej, przemysłowej, administracyjnej, usługowej i kulturalno - oświatowej. Rozplanowanie opierające się na osi widokowej wiążącej fabrykę z placem rynkowym oraz ukierunkowanie przebiegu ulic na nieistniejące już fabryczne kominy, podkreśla ekonomiczną zależność osady robotniczej od przemysłu.

W osadzie znajdowały się poza domami mieszkalnymi trzy szkoły, szpital, przytułek, ochronka, resursa, kantor, dom ludowy, straż pożarna, policja rzeźnia, pralnia, trzy kościoły oraz cmentarz. Charakterystycznym uzupełnieniem zabudowy przeznaczonej dla robotników były drewniane budynki gospodarcze. Nieodłącznym elementem krajobrazu jest precyzyjnie zaplanowana zieleń.

Do dnia dzisiejszego na terenie położonej w centrum miasta Osady Fabrycznej zachowało się ok. 95% oryginalnej zabudowy. Większość pełni pierwotnie nadane przez budowniczych funkcje. Czytelność historycznego układu w obecnej przestrzeni miasta stanowi o indywidualnym charakterze Żyrardowa.

Walory Żyrardowa zaczęto dostrzegać już w latach 50 –tych XX w. Dopiero jednak w roku 1976 po opracowaniu obszernej dokumentacji konserwatorskiej zespół miejski został wpisany do rejestru zabytków przez Skierniewickiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ponadto, wpisem do rejestru zostały objęte pojedyncze obiekty lub zespoły budowlane położone w części fabrycznej i na terenie osady. Najcenniejsze fragmenty miasta wchodzi w skład historycznego układu urbanistyczno-architektonicznego pod nazwą „Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna”, uznanego za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 04 stycznia 2012 r.

Szczególnym zainteresowaniem władz samorządowych, inwestorów oraz turystów cieszą się następujące zabytki:

1. Usytuowane w granicach Osady Fabrycznej:

- **Pałac Karola Dittricha**

Reprezentacyjna willa – rezydencja współwłaściciela Zakładów Żyrardowskich. Pałac wybudowany w latach 1885-1890 w stylu neorenesansowym w tzw. kostiumie francuskim. Założony na rzucie prostokąta, parterowy na wysokich piwnicach. Posiada otynkowane elewacje: frontowa jest pięciosiowa, boczne dwuosiowe. Na osiach elewacji frontowej i ogrodowej znajdują się trzyosiowe ryzality oraz prostokątna wstawka od strony południowej. Cokół budynku, narożniki i ryzality są boniowane. Od strony ogrodu znajduje się taras na boniowanym cokole z dwustronnymi schodami. Przy ryzalicie ogrodowym jest trójboczna wystawka z małym balkonem. Zachowana zabytkowa stolarka z roletami oraz dekoracje stropów parteru. W 1961 r. pałac został adaptowany na Muzeum Mazowsza Zachodniego.

- **Park krajobrazowy im. Karola Augusta Dittricha**

Park krajobrazowy o powierzchni 5,8 ha, założony został w 2. połowie XIX w., w rezydencjalnej części Osady Fabrycznej, tuż przy pałacyku Karola Dittricha wg. projektu K. Sparmanna. Układ kompozycyjny parku jest swobodny, niesymetryczny, oparty na ukształtowaniu terenu i bardzo ciekawym, naturalistycznym układzie cieków wodnych, z wieloma mostkami. Na uwagę zasługuje okazały drzewostan z 7 pomnikami przyrody.

Centralnym punktem parku jest pałacyk. Ścieżki w parku, wyznaczone po liniach krzywych, ukazują ciekawie komponowane widoki.

W 2007 r. zakończył się proces rewaloryzacji parku, dzięki któremu została przywrócona dawna jego świetność. Na tyłach pałacyku wybudowano amfiteatr, w którym organizowane są w okresie letnim koncerty muzyki poważnej, cieszące się dużą popularnością. Park jest chętnie odwiedzany przez mieszkańców Żyrardowa oraz stanowi jedną z największych atrakcji turystycznych Miasta.

- **Kościół parafialny p w. Matki Bożej Pocieszenia**

Neogotycki kościół farny został zaprojektowany przez Józefa Piusa Dziekońskiego i wybudowany w latach 1900-1903. Wybudowany został m.in. dzięki funduszom Karola Dittricha, który przekazał na ten cel ok. 3 mln cegieł ze swojej prywatnej cegielni w Radziejowicach. Wewnątrz piękne witraże, wpisane do rejestru zabytków ruchomych, wypełniające maswerkowe okna. Kościół murowany z cegły, nieotynkowany, trójnawowy, bazylikowy z transeptem, prezbiterium wydzielone dwuprzęsłowe, zamknięte trójbocznie. Wieże z przedsionkami nakryte są hełmami ostrołukowymi. Portal główny jest ostrołukowy z profilowanymi ościeżami, poprzedzony arkadowym przedsionkiem o bogatej roślinnej dekoracji.

- **Wille dla pracowników Zarządu Fabryki**

Szereg dwupiętrowych budynków wybudowanych w rezydencjalnej dzielnicy mieszkaniowej. Wille powstały w latach 80-tych XIX w. dla dyrektorów i wyższego personelu administracyjnego fabryki. Zbudowane są na rzucie prostokąta. Elewacje z czerwonej cegły z elementami dekoracyjnymi z białego tynku: poziome pasy dzielące elewacje, gzymsy oraz boniowane narożniki budynku i ryzality. Poszczególne budynki różnią się między sobą standardem mieszkaniowym i bogactwem architektury. Bryle i elewacjom budynku nadano kostium francuski, dachy mansardowe kryte łupkiem położnym w karo stanowiły ewenement w skali Mazowsza. Obecnie pełnią funkcje mieszkalne. Pierwotnie budynkom towarzyszyły ogrody przylegające do wschodniej elewacji. Z tamtych założeń ogrodowych pozostały pojedyncze okazy starodrzewu.

- **Domy robotnicze**

Obok domów wznoszonych dla pracowników wyższego personelu, zabudowę mieszkaniową osady tworzyły liczne domy robotnicze, dla których opracowano kilka powtarzalnych typów. Najstarsze z nich, parterowe, założone na rzucie wydłużonego

prostokąta, nakryte dachem naczółkowym - były wzorowane w pewnym stopniu na budownictwie małomiasteczkowym i wznoszonych w I połowie XIX w. domach tkaczy. Niewiele późniejsze są piętrowe domy z niskimi dwuspadowymi dachami zachowane wzdłuż północnej pierzei ul. Kościuszki i południowej ul. Limanowskiego. W pierwotnym układzie wewnątrz w tego typu budynkach, sień miała charakter przelotowy, na parterze znajdowały się cztery mieszkania dwuizbowe, z których jedno stanowiło kuchnię umieszczoną w skrajnej części budynku. Z kolei poddasze zajmowały dwa mieszkania trzyizbowe, dostępne z jednobiegowej klatki schodowej usytuowanej na korytarzu w części frontowej budynku. Do tej grupy należą również domy usytuowane przy ul. Maja 66 i 68, różniące się jednak rozplanowaniem wewnątrz. Na każdej kondygnacji, zawierały po cztery mieszkania dwuizbowe o powierzchni około 30 m². Z okresu wczesnej zabudowy zachował się również tzw. „familijniak”, trzypiętrowy, siedemnastoosiowy budynek z czterema dużymi salami na piętrze, z korytarzowym układem wewnątrz na pozostałych kondygnacjach. Pierwotnie elewacje budynku były nieotynkowane z nietypowymi dla późniejszej architektury Żyrardowa prostokątnymi płycinami zamkniętymi łukiem Tudorów.

W latach 1871 -1896, mamy do czynienia z innym charakterem architektury. Domy wznoszone w drugim okresie realizacji zabudowy osiedla, zakładane były na rzucie wydłużonego prostokąta, niepodpiwniczone, dwukondygnacyjne, nakryte niskimi, dwuspadowymi dachami pokrytymi papą. Charakterystyczne czerwone ceglane elewacje zdobią kordonowe, koronujące i nadokienne gzymsy - wykonane z wysuniętych poza lico ściany pasów cegieł - lizeny oraz okienka szczytów w kształcie triforia. Bryłę wzbogacają prostokątne, jednoosiowe ryzality, usytuowane na osi klatek schodowych od trony podwórka.

Domy robotnicze projektowane były według powtarzalnych segmentów, w ilości uzależnionej od wielkości budynku. Przy ulicach: Wyszyńskiego, Kościelnej, Narutowicza składają się z dwóch segmentów, przy ulicy Wyszyńskiego 2,4,6 – z trzech. Jeden segment zawierał na każdej kondygnacji dwa mieszkania dwuizbowe o powierzchni około 40 m² i dwubiegową klatkę schodową na osi, zaznaczoną w elewacji płytkim ryzalitem.

Zestaw elementów dekoracyjnych był znacznie wzbogacony przy budynkach przeznaczonych dla majstrów. Odnajdujemy tu kordonowe gzymsy z ukośnie ułożonych cegieł, szczyty z profilowanymi gzymsami i płycinami. Budynki te miały również bogatszy program wewnątrz ze spiżarniami i sanitariatami.

Domy wznoszone w okresie wcześniejszymi miały znacznie mniej elementów dekoracyjnych. Bogatszy wystrój elewacji pojawia się na początku XX w., wówczas elementy dekoracyjne umieszczano przede wszystkim na elewacjach frontowych, pozostałe pozostawiano bez wystroju lub zdobiono bardzo skromnie.

- **Resursa i budynek dawnej kręgielni**

Resursa została wybudowana w 1872 r. (rozbudowano ją ok. 1885 r., po II wojnie światowej dobudowano po zachodniej stronie budynek pełniący funkcje gastronomiczne, w latach 90-tych przebudowano). Pełniła funkcję placówki kulturalnej dla lokalnej elity – urzędników fabryki, kadry inżynierskiej i lokalnej szlachty. Organizowano tu przedstawienia teatralne, bale, zabawy okolicznościowe, odczyty, funkcjonowała biblioteka.

Budynek założony jest na nieregularnym planie. Główny budynek założony jest na planie prostokąta. Od strony północnej przylega skrzydło pełniące niegdyś funkcję biblioteki, od zachodu znajduje się budynek mieszczący salę teatralną z hallem. Elewacje nieotynkowane, elewacja frontowa jest 5-cio osiowa, z 1-osiowym ryzalitem zwieńczonym wstawką, skrzydło biblioteki 4-osiove. Nad głównym - zamkniętym półkoliście - wejściem umieszczono dwa medaliony przedstawiające postacie alegoryczne - kulturę i sztukę. Na ścianie zewnętrznej znajduje się tablica będąca pamiątką pierwszego posiedzenia Żyrardowskiej Rady Delegatów Robotniczych w dn. 19 IX 1918 r. Wewnątrz piękne sale z neorenesansowymi dekoracjami. Przez wiele lat Resursa była najbardziej reprezentacyjnym budynkiem miasta. Obok Resursy znajduje się budynek dawnej kręgielni. Budynek ten jest murowany, nieotynkowany z wyrobionym w cegle architektonicznym detalem. Zbudowany w formie wydłużonego prostokąta. Pierwotnie pełnił funkcje rekreacyjno-sportowe. Budynek Kręgielni wiele lat był nieużytkowany. W roku 2011 zakończona została rewaloryzacja Resursy i Kręgielni na cele kulturalno – artystyczne.

- **Kantor**

Wzniesiony w 1885 r. obszerny budynek Kantoru stanowił siedzibę Zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żyrardowskich. Dla robotników zakładów żyrardowskich stanowił symbol władzy fabrykantów - wielokrotnie atakowany przez strajkujących. Tutaj przeprowadzano wszelkie rozliczenia zakładów, wypłacano pobory, przyjmowano i zwalniano ludzi z pracy, przydzielano mieszkania fabryczne, przyjmowano dzieci do ochronki i szkoły, prowadzono korespondencję.

Budynek murowany, składa się z trójkondygnacyjnego korpusu głównego zwróconego fasadą na południe oraz parterowego skrzydła północnego. Korpus główny założony na rzucie podkowy z wydatnym prostokątnym ryzalitem od strony południowej, został przykryty wielospadowym dachem z lukarnami. Pokrycie z łupka. Skrzydła boczne nakryto dachami czterospadowymi. Niezwykle okazałe prezentują się elewacje wykonane z dekoracyjnie ułożonych cegieł. Ściany parteru zdobią poziome pasy boni, ściany I piętra arkadowe prostokątne okna zamknięte półkoliście z profilowanymi archiwoltami, natomiast ściany II piętra – pasy lizen. Zachwycający jest również wystrój architektoniczny wnętrza m.in. drewniane, bogato rzeźbione boazerie hallu, korytarzy, klatki schodowej i niektórych pomieszczeń, ponadto świeczniki, klamki i masywne dębowe meble. Wiele elementów wystroju wewnętrznego wpisano do rejestru zabytków ruchomych.

Po upadku zakładów lniarskich w XX wieku, pomieszczenia Kantoru przez wiele lat wynajmowane były różnym instytucjom.

2. Usytuowane na terenach przemysłowych.

- **Obszar Zakładów Lniarskich „Centrala”**

Na terenie „Centrali” wzniesiono kilkadziesiąt obiektów, które wybudowane zostały na przestrzeni ponad 100 lat (najstarszy pochodzi z drugiej ćwierci XIX w., a większość pozostałych powstało pomiędzy 1890 a 1900 r.). Budynki te charakteryzują się zróżnicowaną konstrukcją, wielkością, funkcją oraz wartością historyczną. Posiadają zarówno wartości architektoniczne, jak i historyczno-techniczne. Większość budynków po dziś dzień zachowała historyczne elewacje. Obszar „Centrali” jest wpisany do rejestru zabytków w granicach ogrodzenia fabryki.

- **Zespół budynków tkalni**

Kompleks tworzą budynki: tkalnie nr I-przygotownia, II, III, VI - przegładalnia, i tkalnia XIV, które są połączone z dawną przędzalnią tworząc cały trzon zespołu fabrycznego, dawnych Zakładów Lniarskich „Centrala”. Tkalnie nr I-przygotownia, przędzalnia i tkalnia nr VI - przegładalnia są ze sobą zespolone i tworzą ciąg elewacji wzdłuż wewnętrznej drogi od portierni, równoległe do nowej przędzalni lnu. Z kolei wschodnie elewacje tkalni nr II, III i VI tworzą pierzeję ulicy 1-go Maja, zamykającą Plac Jana Pawła II.

Pierwotny budynek tkalni został wzniesiony w latach 60-tych XIX w; tkalnię nr VI wzniesiono ok. 1885 r. Tkalnie były kilkakrotnie modernizowane i przebudowywane (w 1890-1914, 1918-1923, lata 60-te i 70-te XX w.). Obiekty zaadaptowane do funkcji mieszkaniowo-

usługowej. Zespół objęty jest prawną formą ochrony poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomych.

- **Nowa Przędzalnia Lnu**

Wzniesiona w 1912 r. na rzucie wydłużonego prostokąta. Była wówczas jednym z pierwszych budynków na świecie wykonanym w konstrukcji żelbetowej, przystosowanej do obciążeń powstałych w wyniku pracy kilku tysięcy wrzecion. Celem równomiernego rozłożenia naprężeń oraz drgań, konstrukcję dachu wypełniono ziemią, a następnie zasadzono rośliny. Na najwyższym piętrze, znajdowały się dwa potężne zbiorniki z wodą, którą wykorzystywano do obróbki lnu.

W części środkowej pięciokondygnacyjnego budynku znajduje się płytki ryzalit, mieszczący główny pion komunikacyjny - klatkę schodową i szyby windowe z dźwigami towarowo – osobowymi. Elewacje frontowa i południowa są 41 osiowe, w których znajdują się symetryczne podziały poziome i pionowe. Nad dachem znajduje się attyka pełna o ślepych ściankach, w kształcie wklęsłych łuków przedzielonych obeliskami w narożach, a w części środkowej frontonikami. Wnętrze przędzalni jest halowe, trzytraktowe z rytmicznym systemem podpór. Przemysłowa architektura i solidna konstrukcja pozwala na swobodne wykorzystanie przestrzeni. Obecnie w trakcie prac adaptacyjnych na funkcję mieszkaniowo – usługową.

- **Obszar „Wykańczalni”**

Pierwsze budynki na terenie Wykańczalni zbudowano na terenach młyna zwanego „Szyszka” w pierwszej połowie XIX w. Korzystając z systemu spiętrzeń wody dla potrzeb młyńskich i stawu wytyczono tzw. „posiadło wodno-fabryczne” określające teren przyszłych zakładów. W skład pierwszego zespołu budynków wchodziły: mechaniczna przędzalnia, mała tkalnia, drukarnia, bielnik, 200 warsztatów tkackich oraz magazyny, suszarnie, budynki administracyjne.

Zespół ma do dziś bardzo czytelną formę przestrzenną, a zachowane w ogromnej części budynki stanowią o jego dużych wartościach architektonicznych i urbanistycznych. Wykańczalnia objęta jest ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych, w granicach dawnego ogrodzenia zakładów.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT

Mocne strony

- Unikatowy na skalę europejską i znakomicie zachowany - w 95 % pierwotnego zasobu - historyczny układ funkcjonalno-przestrzenny miasta przemysłowego z przełomu XIX i XX wieku, który został zaprojektowany i zrealizowany według nowatorskich na ówczesne czasy i aktualnych współcześnie zasad projektowania miast i dzielnic – podziału przestrzeni miejskiej na strefy jednorodnego zagospodarowania (praca, mieszkanie, wypoczynek i rekreacja, nauka, kultura, usługi socjalne, komunikacja z towarzyszącą wszystkim funkcjom zielenią). Układ ten stanowił zarówno w przeszłości, jak i dzisiaj centrum miasta, powodując iż Żyrardów funkcjonuje i jest postrzegany jako miasto zabytkowe. Kompleks posiada wyjątkowe wartości urbanistyczne, jest jednolity stylistycznie, posiada ogromne znaczenie dla kulturowego dziedzictwa światowego. Stanowi ogromny potencjał miasta, wyróżniający Żyrardów spośród wszystkich innych miast w Polsce i w całej Europie. Odpowiednie wykorzystanie tego potencjału przyczyni się do rozwoju turystyki krajowej i zagranicznej oraz przyciągnie do miasta nowych mieszkańców i inwestorów,
- Poprzemysłowa zabudowa dawnych zakładów Iniańskich (Centrala i Wykańczalnia) poza cennymi wartościami architektonicznymi i urbanistycznymi, stanowi również niematerialne dziedzictwo przemysłu Iniańskiego. Żyrardów jako jeden z niewielu ośrodków w kraju i w Europie kontynuuje tradycyjne metody produkcji wyrobów Iniańskich,
- Atrakcyjne położenie miasta i dobre połączenie komunikacyjne z dużymi aglomeracjami miejskimi: Łodzią i Warszawą – stwarza bardzo dobre warunki dla rozwoju turystyki na terenie miasta oraz szansę na przyciągnięcie nowych inwestorów oraz turystów,
- Wycofanie ruchu tranzytowego przez centrum miasta dzięki otwarciu obwodnicy Żyrardowa, w ciągu drogi krajowej nr 50,
- Bliskość Warszawy, ośrodka wiodącego w dziedzinie kultury i oświaty,
- Poprawa dostępności wiedzy na temat zabytków Żyrardowa poprzez wprowadzenie nowoczesnych systemów informacji turystycznej – strona internetowa Urzędu Miasta

z informacjami o najważniejszych zabytkach, wirtualny spacer po Żyrardowie, udział w targach turystycznych,

- Powołanie w Żyrardowie instytucji Miejskiego Konserwatora Zabytków na podstawie Porozumienia z dnia 7 stycznia 2008 r. w sprawie powierzenia Miastu Żyrardów prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Mazowieckiego, wykonywanych przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zawartym pomiędzy Wojewodą Mazowieckim, a Prezydentem Miasta Żyrardowa. Jego rola informacyjna, edukacyjna i prewencyjna w odniesieniu do obiektów zabytkowych wzmacnia ochronę zabytków w Żyrardowie oraz zwiększa wiedzę, świadomość oraz wrażliwość mieszkańców (właścicieli i użytkowników zabytków) na dorobek kulturowy Miasta,
- Uznanie Osady Fabrycznej za pomnik historii
- Utworzenie Centrum Informacji Turystycznej, dzięki któremu miasto promowane jest w kraju i za granicą jako atrakcyjny turystycznie obszar,
- Działający w strukturach Urzędu Miasta Wydział Promocji i Kultury, który poprzez organizację wielu kulturalnych imprez o zasięgu ponadlokalnym, a także szereg wydawnictw, promuje Żyrardów,
- Działalność kulturalna Centrum Kultury, Muzeum Mazowsza Zachodniego, innych placówek kulturalnych i organizacji pozarządowych,
- Pozytywne rezultaty działań inwestorów (głównie działających na terenie dawnych zakładów Inniarskich), którzy przywracają do życia żyrardowskie obiekty przemysłowe i podejmują również działania promujące Żyrardów (imprezy kulturalne, wydawnictwa, reklama loftów, udział w ogólnopolskich konkursach i konferencjach) jako miasto atrakcyjne turystycznie oraz miejsce zamieszkania,
- Wzmożony ruch inwestycyjny na terenie miasta i widoczne rezultaty procesu rewitalizacji wpływają pozytywnie na zmiany w postawie mieszkańców – budzeniu się w nich poczucia lokalnej tożsamości i odrębności kulturowej,
- Reprezentacyjne obiekty zabytkowe, ważne dla miasta oraz tereny kwartałów zabudowy mieszkaniowej (poza budynkami mieszkalnymi) na obszarze Osady Fabrycznej stanowią własność Gminy Miasto Żyrardów co zwiększa szansę na powodzenie procesu rewaloryzacji historycznego zespołu mieszkaniowego,

- Plany utworzenia ekspozycji maszyn lniarskich objętych ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków. Stworzenie żywego muzeum, w którym będzie można obserwować sposób wytwarzania i wykańczania tkanin lnianych (ewenement na skalę kraju). Pozwoli na połączenie promocji miejscowej tradycji, może stać się zaczątkiem dla ośrodka naukowego zajmującego się historią i technologią obróbki lnu, instytucją dokumentującą historyczne metody i technologie.

Słabe strony

- Niezadowalający stan zabytkowych budynków – większość z nich wymaga przeprowadzenia kompleksowych prac remontowych i konserwatorskich, a także przekształceń wewnątrz budynków mieszkalnych na terenie Osady Fabrycznej celem podniesienia w nich standardów użytkowych,
- Bardzo zły lub katastrofalny stan techniczny części zabytkowych budynków gospodarczych na obszarze Osady Fabrycznej (tzw. komórek drewnianych i bardzo już nielicznych budynków o konstrukcji ryglowej z wypełnieniem z cegły),
- Obszar Osady Fabrycznej zdegradowany poprzez niskiej jakości architektonicznej i estetycznej naniesienia budowlane (najczęściej na terenie dziedzińców zabudowy mieszkaniowej) oraz zły stan infrastruktury towarzyszącej tej zabudowie. Obszar zaniedbany, wymagający rewaloryzacji w celu poprawy stanu zachowania oraz podniesienia jego funkcjonalności i atrakcyjności zarówno dla samych jego użytkowników, mieszkańców Żyrardowa jak i osób z zewnątrz,
- Duża ilość wykonanych bez wymaganych zezwoleń przekształceń budynków zabytkowych na skutek braku wiedzy, wrażliwości i świadomości wartości zabytkowych obiektu oraz słabo działających mechanizmów przeciwdziałających samowoli,
- Zagrożenia inwestycyjne. Przypadkowe działania inwestycyjne (zazwyczaj bez wymaganego prawem pozwolenia), gdzie dobro inwestora jest przedkładane ponad dobro społeczne i dobro zabytku,
- Elementy informacji wizualnej, w szczególności wielkoformatowe reklamy wpływające negatywnie na estetykę przestrzeni publicznej miasta oraz brak odpowiednich rozwiązań prawnych w tym zakresie. Według stanu na grudzień 2013 r. na obiektach lub/i na terenie wpisanym do rejestru zabytków nieruchomym

(w tym uznanym za pomnik historii) zewidencjonowano 230 nielegalnych reklam (dane Biuro MKZ w Żyrardowie),

- Niski poziom świadomości, wrażliwości i wiedzy lokalnego społeczeństwa na temat dorobku kulturowego Żyrardowa i jego ogromnego znaczenia dla dziedzictwa narodowego i europejskiego;
- Duże rozdrobnienie własności (kwartały zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej) – budynki stanowią własność wspólnot mieszkaniowych. Trudności z pozyskaniem funduszy zewnętrznych na dofinansowanie prac w przypadku tej formy własności,
- Przeważająca część właścicieli prywatnych, zamieszkujących zabytkowe kwartały Osady Fabrycznej, nie posiada odpowiednich środków finansowych umożliwiających przeprowadzenie kompleksowych prac remontowych i konserwatorskich budynków,
- Brak popularyzacji idei ochrony zabytków i znaczenia jakie mają dla kształtowania nie tylko przyjaznego otoczenia, ale budowania poczucia odrębności kulturowej, lokalnego patriotyzmu i więzi społecznych,
- Niewystarczająco rozwinięta infrastruktura turystyczna – baza noclegowa, gastronomiczna, szlaki turystyczne,
- Brak oznakowania zjazdów z autostrady i dróg krajowych, kierujących turystów do Żyrardowa jako Pomnika Historii,
- Niewystarczająca promocja Żyrardowa jako produktu turystycznego, skierowana do osób spoza Miasta,
- Trudności z pozyskaniem zewnętrznych funduszy na rewitalizację tak dużego zespołu obiektów zabytkowych, w szczególności budynków pofabrycznych obecnie nie użytkowanych;
- Brak na terenie Miasta ośrodków naukowych, które mogłyby stanowić zaplecze intelektualne dla organów i instytucji zajmujących się ochroną i promocją zabytków Żyrardowa;
- Mała aktywność organizacji pozarządowych,
- Trudności we współpracy służb konserwatorskich i organów ścigania.

Szanse

- Żyrardów – XIX wieczna Osada Fabryczna uznana za Pomnik Historii, Międzynarodowy Szlak Dziedzictwa Industrialnego, Industrialne Mazowsze oraz produkty turystyczne promujące dziedzictwo Żyrardowa,

- Współpraca opiekunów pomników historii prowadząca do wzajemnego promowania oraz wspólnego występowania o środki finansowe, lobbowanie na rzecz pozyskania funduszy przeznaczonych wyłącznie dla pomników historii,
- Współpraca z instytucjami zajmującymi się zabytkami np: z Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz jego oddziałami, urzędami konserwatorskimi, muzeami (w tym z Muzeum Techniki), Muzeum Motoryzacji w Otrębusach, Muzeum Starożytnego Hutnictwa w Pruszkowie, Parowozownia w Skierniewicach, wyższymi uczelniami zajmującymi się konserwacją zabytków, historią sztuki, architekturą, kulturoznawstwem oraz organizacjami pozarządowymi zajmującymi się dziedzictwem techniki np. TICCIH,
- Stymulujący wpływ tzw. dobrych wzorców zagospodarowania zabytków, które może korzystnie wpływać na pojawienie się kolejnych inwestycji i innych przedsiębiorców zachęconych sukcesami poprzedników,
- Wzrost zainteresowania właścicieli zabytków opieką nad zabytkami i pracami remontowo – konserwatorskimi oraz zrozumienia dla wartości posiadanych obiektów,
- Duża ilość lokali mieszkaniowych (w tym loftów) w obiektach zabytkowych, konkurencyjnych ze względu na cenę oraz na bliskość dużych aglomeracji miejskich, stwarza szansę napływu nowych mieszkańców,
- Możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł – unijnych, państwowych, gminnych i prywatnych,
- Działalność lokalnych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną dziedzictwa oraz poszerzaniem świadomości o walorach zabytkowych miasta wśród mieszkańców,
- Działalność Muzeum Mazowsza Zachodniego oraz innych instytucji zajmujących się animacją i promocją kultury i dziedzictwa lokalnego, w tym Centrum Kultury, Resursa,
- Rosnąca świadomość samorządu lokalnego oraz władz na szczeblu wojewódzkim, uwzględniająca problematykę ochrony zabytków i opieki nad nimi w programach, strategiach, planach rozwoju województwa, miasta i gminy.

Zagrożenia

- Kryzys gospodarczy – hamujący działalność obecnych kluczowych inwestorów oraz uniemożliwiający jej rozwinięcie właścicielom niezagospodarowanych dotychczas zabytkowych obiektów przemysłowych m.in. terenu Centrali i Wykańcalni,
- Brak dostatecznych środków finansowych na potrzeby zabytków Żyrardowa, które biorąc pod uwagę ich ilość oraz stan zachowania, wymagają ogromnych nakładów – niewystarczające środki unijne, słabe wsparcie finansowe z budżetu państwa dla właścicieli obiektów zabytkowych, zbyt niski w stosunku do potrzeb budżet Miasta, niewielkie możliwości finansowe Wspólnot Mieszkaniowych, ubożenie społeczeństwa,
- Niewystarczająca promocja Żyrardowa i produktów turystycznych z nim związanych,
- Brak wiedzy i świadomości wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych zarówno ruchomych jak i nieruchomych, brak specjalistów konserwatorów dostępnych na miejscu, samowolne prace i działania prowadzące do uszkodzenia bądź niszczenia obiektów,
- Niewystarczająca edukacja w zakresie problematyki konserwatorskiej skierowana do mieszkańców miasta,
- Zmniejszająca się liczba osób posiadająca wiedzę i umiejętności w zakresie obsługi, regulacji i naprawy zabytkowych maszyn związanych z produkcją wyrobów lnianych,
- Zmniejszająca się liczba osób kultywujących lokalne tradycje oraz znających (socjolekt) specyficzne słownictwo używane na terenie d. Zakładów Lniarskich, bogate w zapożyczenia z języka niemieckiego, czeskiego i rosyjskiego.
- Klęski i zdarzenia losowe.

7. Założenia programowe

W związku z dokonaną wyżej analizą szans i zagrożeń (poprzez wskazanie mocnych i słabych stron) wynikającą z oceny stanu zachowania zabytków w Żyrardowie oraz uwarunkowań społeczno-gospodarczych zewnętrznych i wewnętrznych przyjmuje się w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Żyrardowa na lata 2014– 2017 priorytety, cele i zadania w dziedzinie ochrony dorobku kulturowego Miasta:

Priorytet 1. – Rewitalizacja i ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako element rozwoju gospodarczego Miasta:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:

- Prowadzenie prac konserwatorskich, remontowych, budowlanych i innych przy obiektach zabytkowych oraz na terenach objętych ochroną. Odnosnie Miasta Żyrardów – zgodnie z bieżącymi potrzebami,
- Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością Gminy,
- Porządkowanie zabytkowych kwartałów zabudowy mieszkaniowej we współpracy ze wspólnotami dzierżawiącymi teren (likwidacja nielegalnych naniesień budowlanych). Opracowanie katalogu mebli ulicznych do zastosowania na tym terenie, w pierwszej kolejności zaprojektowanie zunifikowanych wiat śmietnikowych,
- Wykonanie oceny stanu technicznego oraz inwentaryzacji zabytkowych budynków gospodarczych, stanowiących własność Gminy na terenie Osady Fabrycznej (tzw. drewnianych komórek, budynków w konstrukcji ryglowej z wypełnieniem z cegły), budynku dawnego aresztu oraz opracowanie programu prac remontowo-konserwatorskich ewentualnie planu odbudowy wg częściowo opracowanych już projektów powtarzalnych,
- Bieżące opracowywanie inwentaryzacji zabytkowych budynków mieszkalnych w celu likwidacji niezgodnych z pierwotnym wewnętrznymi układów funkcjonalno – przestrzennych oraz poprawy standardów użytkowych w tych obiektach,
- Rewaloryzacja zieleni obszaru Pomnika Historii wraz z ciekami wodnymi, w szczególności stawów i rzeki Pisi Gągoliny, znajdujących się na obszarze pofabrycznym,
- Opracowanie dla terenów objętych ochroną zasad stosowania i umieszczania systemów informacji wizualnej,
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Gminy zgodnie z zasadami przyjętej przez Radę Miasta Żyrardowa Uchwały Nr XXIX/222/08 z dnia 30 października 2008 r. dotyczącej udzielania dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach na terenie Miasta,

- Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych),
  - Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,
  - Prowadzenie kontroli przestrzegania i stosowanie przepisów dot. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w stosunku do obiektów wpisanych do rejestru znajdujących się na terenie miasta, zgodnie z harmonogramem kontroli i bieżącymi potrzebami.
2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:
- Regulacja kwestii umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych. Usuwanie informacji wizualnych umieszczanych bez zezwolenia,
  - Prowadzenie bieżących prac porządkowych na terenie zabytkowego parku, Osady Fabrycznej, terenach przemysłowych, cmentarzach oraz w otoczeniu pozostałych zabytków,
  - Przyjęcie rozwiązań systemowych odnośnie nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie terenów objętych ochroną, w tym zachowanie bądź przywrócenie historycznej nawierzchni w wybranych częściach miasta,
  - Przyjęcie założeń planu iluminacji miasta, z określeniem koloru i luminacji dla określonego typu obiektów i terenów, z uwzględnieniem najcenniejszych zabytków Miasta.
3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
- Rozwój powołanego do życia Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żyrardowie oraz Centrum Informacji Turystycznej w Żyrardowie,
  - Stworzenie ekspozycji zabytkowych maszyn Iniarskich będącej podwaliną dla przyszłego ośrodka zajmującego się dziedzictwem przemysłu Iniarskiego ośrodek naukowy, miejsce spotkań z lokalną tradycją ,
  - Współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną,
  - Podejmowanie starań w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z lokalnymi tradycjami Iniarskimi oraz wspieranie utrzymywania na rynku

pracy zanikających rzemiosł i zawodów,

- Wspieranie utrzymywania i rozwoju produkcji wyrobów lnianych,
- Wspieranie rozwoju ośrodków kulturalnych na terenie Żyrardowa (Centrum Kultury, Muzeum Mazowsza Zachodniego i innych).

Priorytet 2. – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

1. Zintegrowana ochrona krajobrazu kulturowego:

- Ochrona układu urbanistycznego historycznej części miasta Żyrardowa, kształtowanie i lokalizacja nowej zabudowy w odniesieniu do istniejącego zespołu budowlanego,
- Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi – weryfikacja obowiązujących planów w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków,
- Opracowywanie wytycznych konserwatorskich do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenach Żyrardowa w granicach sprzed 1939 roku.
- Wdrażanie zapisów programu rewitalizacji, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów charakterystycznych dla Żyrardowa typów zabudowy i detalu architektonicznego (budynki mieszkalne i gospodarcze) w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego),
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- Walka z nielegalną budowlaną działalnością inwestycyjną na terenie Miasta oraz nielegalnymi reklamami w szczególności wielkoformatowymi,
- Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych (obszar Centrali, Wykańcalni, Osady Fabrycznej i inne).

2. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta:

- Podjęcie dyskusji na temat objęcia kompleksową prawną ochroną obszaru Pomnika Historii wraz z terenami przyległymi (ul. Żeromskiego, okolice dworca PKP, Al. Partyzantów, ul. P. Wysockiego, dawna dzielnica żydowska, drogi dojazdowe oraz okolice cmentarzy: miejskiego i żydowskiego) – utworzenie parku kulturowego oraz

ochrona poprzez ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,

- Ochrona historycznych nazw ulic, szczególnie tych położonych na terenie uznanym za Pomnik Historii – konsultacje z Zespołem ds. Nazewnictwa Ulic Miejskich w zakresie nadawania nazw ulicom nowopowstałym w Żyrardowie lub zmiany nazw ulic istniejących,
- Inicjowanie wniosków o objęcie ochroną prawną zabytkowych obiektów.

Priorytet 3. – Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

1. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych:

- Zakończenie, prowadzonej we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, weryfikacji rejestru i ewidencji zabytków ruchomych znajdujących się na terenie Żyrardowa.
- Prowadzenie monitoringu i weryfikacja obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków,
- Wykonywanie lub zlecenie wykonania inwentaryzacji architektoniczno – konserwatorskich zagrożonych obiektów zabytkowych,
- Prowadzenie monitoringu i weryfikacja stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską,
- Zlecenie opracowań konserwatorskich, w tym tzw. białych kart zabytków,
- Kontynuacja współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa w kwestiach dot. włączenia tradycji lokalnych do narodowego rejestru zabytków niematerialnych,
- Stworzenie Rady Konserwatorskiej przy Miejskim Konserwatorze Zabytków.

2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym Miasta:

- Organizowanie szkoleń /konferencji/ związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich,
- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych,
- Kontynuowanie organizowania obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa,
- Merytoryczne wsparcie i współpraca z organem konserwatorskim przy organizacji kwesty organizowanej na cmentarzu przez społeczników,

- Współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami promującymi dziedzictwo kulturowe miasta i regionu,
  - Kontynuowanie wydawania i wspierania publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodnika po Żyrardowie) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
  - Wykorzystanie mediów dla prezentowania problematyki ochrony środowiska kulturowego Żyrardowa,
  - Popularyzacja dobrych projektów oraz realizacji prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach oraz przy zagospodarowaniu obszarów i terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,
  - Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej i niematerialnej Gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych),
  - Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym, skierowanego do zarządców, przedstawicieli wspólnot mieszkaniowych, wykonawców prowadzących prace remontowo - budowlane, mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontów obiektów zabytkowych, możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, a także sprawnego zarządzania nimi,
  - Upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć,
  - Współpraca z innymi historycznymi ośrodkami przemysłowymi, w celu wymiany doświadczeń,
3. Promocja dziedzictwa kulturowego Gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej:
- Inicjowanie i współpraca przy organizacji obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków w Żyrardowie,
  - Przygotowanie i udostępnienie ekspozycji maszyn Iniarskich pt. Industrialne Mazowsze, Żyrardowskie cuda techniki -ekspozycja maszyn włókienniczych,
  - Współpraca w ramach ERIH Europejskiego szlaku dziedzictwa przemysłowego *European Route of Industrial Heritage*,
  - Współpraca z Polską Organizacją Turystyczną w celu promocji nagrodzonych destylacji turystycznych w konkursie EDEN,
  - Rozwój Centrum Informacji Turystycznej w Żyrardowie;

- Opracowanie nowych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, kolejką (po jej uruchomieniu) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego Żyrardowa,
  - Wspieranie działań prowadzących do utworzenia i modernizacji elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej (np. baza noclegowa, gastronomiczna, obiekty sportowe, ośrodki kultury, szlaki turystyczne),
  - Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej za pomocą tablic informacyjnych obejmującego wszystkie zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego Miasta (również te już nie istniejące np. synagoga) ,
  - Wprowadzenie na terenie Osady Fabrycznej dawnych (historycznych) nazw ulic obok nazw współczesnych.
4. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Miasta:
- Rozszerzenie informacji o Pomniku Historii i zabytkach Gminy na stronie internetowej miasta, w tym naniesienie zabytków nieruchomości na system informacji przestrzennej miasta,
  - Opracowanie mapy zabytków miasta jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego,
  - Stworzenie, na stronie internetowej Urzędu Miasta Żyrardowa, podstrony poświęconej dziedzictwu kulturowemu Żyrardowa i kwestiom konserwatorskim.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest Rada Miasta Żyrardowa. Realizacja zadań programu odbywać się będzie poprzez szereg działań władz Miasta w celu osiągnięcia założeń określonych w programie. Samorząd ma obowiązek oddziaływać na podmioty mające związek z zabytkami, w tym również na mieszkańców, w celu wywołania w nich pożądanych działań prowadzących do realizacji celów określonych w programie. Dostępne instrumentarium, dzięki któremu realizowany będzie niniejszy program wynika w dużej mierze z obowiązujących przepisów prawa oraz opartych na nich działaniach umocowanych w realiach finansów publicznych i instrumentów prawno - ekonomicznych.

W realizacji zadań określonych w gminnym programie opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące instrumenty:

1. Instrumenty prawne
2. Instrumenty finansowe
3. Instrumenty koordynacji
4. Instrumenty społeczne
5. Instrumenty kontrolne

1. Instrumenty prawne:

- a) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz inne akty prawa polskiego i międzynarodowego,
- b) Wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane z upoważnienia Prezydenta Miasta Żyrardowa przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żyrardowie w związku z Porozumieniem z dnia 7 stycznia 2008 r. w sprawie powierzenia Miastu Żyrardów prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Mazowieckiego, wykonywanych przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zawartym pomiędzy Wojewodą Mazowieckim a Prezydentem Miasta Żyrardowa,
- c) Zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- d) Zapisy wynikające z programów określających politykę państwa i województwa, powiatu i gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. Instrumenty finansowe:

- a) Finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy oraz współdziałanie w finansowaniu prac przy obiektach zabytkowych, których Miasto jest współwłaścicielem,
- b) Dotacje na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach Żyrardowa przyznawane przez Radę Miasta Żyrardowa na podstawie Uchwały Nr XXIX/222/08 z dnia 30 października 2008 r.,
- c) Korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz z budżetu państwa,
- d) Dofinansowania ze środków zewnętrznych krajowych i zagranicznych,
- e) Nagrody,
- f) Zachęty finansowe,
- g) Zbiórki społeczne.

3. Instrumenty koordynacji:

- a) Lokalny Program Rewitalizacji Żyrardowa,
- b) Strategia Rozwoju Miasta Żyrardowa,
- c) Programy prac konserwatorskich,
- d) Studia, analizy, koncepcje,
- e) Umowy i porozumienia.

4. Instrumenty społeczne:

- a) Edukacja kulturowa, działania promocyjne,
- b) Szeroka informacja na temat dziedzictwa kulturowego Miasta,
- c) Sprawna komunikacja,
- d) Współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- e) Współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz dziedzictwa lokalnego,
- f) Współpraca z organizacjami wyznaniowymi,
- g) Wzbogacona oferta miejsc pracy i działań prowadzących do przeciwdziałania bezrobociu.

5. Instrumenty kontrolne:

- a) Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków,
- b) Monitoring stanu krajobrazu kulturowego,
- c) Monitoring stanowisk archeologicznych i zabytków ruchomych,
- d) Monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego Żyrardowa.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Prezydent Miasta Żyrardowa zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest następnie Radzie Gminy, która na jego podstawie przeprowadza ocenę stanu realizacji programu przy ewentualnym współudziale Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organizacji działających na terenie Żyrardowa zajmujących się problematyką zabytków. Dla oceny tej, istotna jest również opinia lokalnej społeczności, wobec czego niezbędne jest udostępnienie programu do publicznej wiadomości. Po upływie 4 lat od jego przyjęcia przez Radę Miasta program powinien być zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę do dalszej realizacji.

Dla potrzeb dokonania oceny gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta Żyrardowa niezbędne jest prowadzenie monitoringu wybranych wskaźników i wyników działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów określonych w tym programie.

Dla oceny realizacji **priorytetu 1 Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju gospodarczego miasta**

cel 1 zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:

- określenie obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy objętych prowadzeniem prac remontowo-konserwatorskich;
- potwierdzenie opracowania długofalowego planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych;
- określenie ilości złożonych wniosków mających na celu uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków stanowiących własnością Gminy;
- ocena stanu zaawansowania prac prowadzących do porządkowania obszaru zabytkowej Osady Fabrycznej (likwidacja nielegalnych naniesień budowlanych), opracowanie rozwiązań systemowych w kwestii lokalizacji śmietników, rodzajów pojemników i wiat śmietnikowych na terenie objętym ochroną konserwatorską oraz na terenach o charakterze zabytkowym;
- określenie ilości zabytkowych budynków gospodarczych na terenie Osady Fabrycznej, dla których wykonano ekspertyzę stanu technicznego, inwentaryzację oraz program prac remontowo-konserwatorskich ewentualnie zaplanowano ich odbudowę wg projektu powtarzalnego;
- liczba wykonanych inwentaryzacji zabytkowych budynków mieszkalnych;
- określenie ilości wykonanych prac związanych z rewaloryzacją zieleni obszaru terenu Pomnika Historii wraz z ciekami wodnymi, w szczególności wykazanie podjętych działań związanych z rewaloryzacją pofabrycznych stawów oraz rzeki Pisi;
- potwierdzenie opracowania dla terenów objętych ochroną konserwatorską zasad stosowania i umieszczania systemów informacji wizualnej;
- określenie ilości obiektów zabytkowych objętych dotacją na wykonanie prac rewaloryzacyjnych przyznawaną przez Radę Miasta Żyrardowa zgodnie z przyjętą Uchwałą Nr XXIX/222/08 z dnia 30 października 2008 r. dotyczącą udzielania dotacji

na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach na terenie Miasta – w stosunku do ilości złożonych przez Prezydenta Miasta Żyrardowa wniosków;

- określenie ilości obiektów zabytkowych objętych wykonaniem zabezpieczeń przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;
- określenie ilości dokonanych przeglądów stanu technicznego obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych;
- Wskazanie ilości kontroli przestrzegania i stosowanie przepisów o ochronie zabytków opiece nad zabytkami, analiza wyników.

Dla oceny realizacji priorytetu 1 cel 2 podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:

- określenie zasad i ich wdrażanie dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych;
- potwierdzenie prowadzenia bieżących prac porządkowych na terenie zabytkowego parku, Osady Fabrycznej oraz obszarów objętych ochroną;
- określenie liczby opracowanych projektów oraz realizacji nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie obszaru Pomnika Historii oraz na terenach objętych ochroną konserwatorską bądź mających charakter zabytkowy, wskazanie ciągów pieszych i jezdnych, na których utrzymano bądź przywrócono historyczną nawierzchnię (kociełby, bruk kamienny, trylinka);
- Wykazanie działań podjętych w celu stworzenia planu iluminacji miasta, wskazanie ilości zrealizowanych iluminacji obiektów zabytkowych i ich ocena.

Dla oceny realizacji priorytetu 1 cel 3 podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- ocena działań prowadzących do zwiększenia zatrudnienia w ochronie dziedzictwa kulturowego;

Dla oceny realizacji **priorytetu 2 - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego,**

cel 1 zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego:

- ocena stanu zaawansowania prac związanych z opracowywaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Żyrardowa na lata 2014 – 2017

- wskazanie ilości zleconych wytycznych konserwatorskich do planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego;
- potwierdzenie i ocena wdrażania zapisów programów rewitalizacji, studiów historyczno-urbanistycznych w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy;
- ocena działań i ich skuteczności związanych z przeciwdziałaniem nielegalnej budowlanej działalności inwestycyjnej na terenach miasta objętych ochroną, w tym nielegalnymi reklamami;
- potwierdzenie identyfikacji cennych panoram oraz przedpoli widokowych miasta oraz objęcia ich ochroną w zapisach prawa lokalnego.

Dla oceny realizacji priorytetu 2 cel 2 rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta:

- ilość spotkań, dyskusji, szkoleń, konferencji itp. dot. kwestii dziedzictwa Żyrardowa oraz kwestii pokrewnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami odbywających się w naszym mieście oraz poruszających tematy związane z lokalnym dziedzictwem;
- potwierdzenie współpracy z Zespołem ds. Nazewnictwa Ulic Miejskich;
- potwierdzenie inicjowanych wniosków, wydanych opinii w sprawie objęcia obiektów zabytkowych prawną ochroną.

Dla oceny realizacji **priorytetu 3 - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacji służąca budowanie tożsamości**

cel 1 specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym:

- zakończenie prowadzonej we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem zabytków, weryfikacji rejestru i ewidencji zabytków ruchomych znajdujących się na terenie Żyrardowa;
- ocena aktualności gminnej ewidencji zabytków;
- potwierdzenie przeprowadzenia monitoringu i weryfikacji stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską;
- wskazanie ilości i typu zleconych opracowań konserwatorskich,
- określenie ilości sfinansowanych i wykonanych inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskich zagrożonych obiektów zabytkowych;

- wykazanie działań podjętych w celu włączenia lokalnych tradycji do nagrodowego rejestru zabytków niematerialnych;
- potwierdzenie podjętych działań zmierzających do powołania Rady Konserwatorskiej przy Miejskim Konserwatorze Zabytków;

Cel 2 edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta Żyrardowa:

- określenie ilości zorganizowanych szkoleń /konferencji/ związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- określenie ilości zorganizowanych konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych;
- potwierdzenie kontynuacji organizowania obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa;
- potwierdzenie współpracy z organem konserwatorskim przy organizacji kwesty na cmentarzu;
- potwierdzenie kontynuacji wydawania i wspierania publikacji oraz ocena ilości i atrakcyjności wydawnictw poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Żyrardowa;
- ocena stopnia wykorzystania mediów dla prezentowania problematyki ochrony środowiska kulturowego Żyrardowa;
- ocena działań samorządu służących popularyzacji dobrych projektów oraz realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach oraz przy zagospodarowaniu obszarów i terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo;
- potwierdzenie ustanowienia nagrody (przyznania) za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej i niematerialnej Gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych);
- potwierdzenie opracowania i realizacji szkoleń promujących standardy w zakresie rewaloryzacji i remontów obiektów zabytkowych, możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, a także sprawnego zarządzania nimi;
- określenie ilości działań prowadzących do wprowadzenia i upowszechnienia tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej;
- potwierdzeni podjęcia współpracy z innymi historycznymi ośrodkami przemysłowymi, w celu wymiany doświadczeń.

cel 3 promocja dziedzictwa kulturowego miasta Żyrardowa służąca kreacji produktów turystyki kulturowej:

- współpraca przy organizacji obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków;

- zorganizowanie ekspozycji maszyn Inniarskich;
- wykazanie działań podjętych w ramach ERIH i EDEN;
- ocena efektów pracy Centrum Informacji Turystycznej w Żyrardowie;
- potwierdzenie opracowania nowych szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego Miasta;
- liczba podmiotów wspartych przy tworzeniu i modernizacji elementów infrastruktury turystycznej (baza noclegowa, gastronomiczna, ośrodki sportowe, kulturalne, szlaki turystyczne);
- ocena stopnia zaawansowania prac związanych z wprowadzeniem zintegrowanego systemu informacji wizualnej za pomocą tablic informacyjnych obejmujących wszystkie zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego Miasta;
- Potwierdzenie wprowadzenia na terenie Osady Fabrycznej dawnych (historycznych) nazw ulic obok nazw współczesnych.

cel 4 szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta Żyrardowa:

- stworzenie podstrony informującej o kwestiach konserwatorskich na portalu UM Żyrardowa;
- potwierdzenie naniesienia obiektów zabytkowych na mapę w systemie informacji przestrzennej miasta;
- potwierdzenie umieszczenia na stronie internetowej Miasta wykazu gminnej ewidencji zabytków;
- potwierdzenie opracowania mapy zabytków Żyrardowa, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.

10. Niektóre źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na właścicieli i użytkowników obowiązek dbania o zabytek. Ustawa ta przewiduje zwrot części lub nawet, w szczególnych przypadkach całości poniesionych nakładów pieniężnych związanych z koniecznością spełnienia przez właściciela lub posiadacza zabytku określonych obowiązków wskazanych w ust. 2 art. 5. Ogólne zasady finansowania opieki nad zabytkami kodyfikuje rozdział 7 ww. ustawy, a szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji podaje Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005r. w sprawie udzielania dotacji

celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005r. Nr 112, poz. 940 z późn. zm.).

Na szczęblu gminnym regulacje w tym zakresie zawiera Uchwała nr XXIX/222/08 Rady Miasta Żyrardowa z dnia 30 października 2008r w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na terenie Miasta Żyrardowa.

Ponadto, organy samorządu terytorialnego stosują ulgi i zwolnienia w granicach przewidzianych odrębnymi przepisami prawa. Wśród nich należy wymienić:

- ustawę z 21 sierpnia 1997r.o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.), która określa 50% obniżkę w wysokości wnoszonych opłat dla nieruchomości gruntowych wpisanych do rejestru zabytków z tytułu użytkowania wieczystego, trwałego zarządu oraz w cenie sprzedawanej nieruchomości (Przy czym bonifikata ta przewidziana jest dla konkretnych stawek podatkowych określonych w przepisach oraz może być podwyższona lub obniżona za zgodą właściwego organu);
- ustawę z 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalowych (t.j. Dz. U. 2010, Nr 95, poz. 613 z późn. zm.) na mocy której od podatku od nieruchomości zwalnia się grunty i budynki indywidualnie wpisane do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej;
- ustawę z 15 listopada 1984r. o podatku rolnym (t.j. Dz. U. 2013, Nr 1381,z późn. zm.), na mocy której od podatku rolnego zwalnia się grunty wpisane do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami;
- ustawę z 28 lipca 1983r. o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz. U. 2009, Nr 93, poz. 768 z późn. zm.), na mocy której osoby zaliczane do I i II grupy podatkowej, które nabyły w drodze spadku lub zapisu windykacyjnego zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków i zabezpieczają go oraz konserwują zgodnie z obowiązującymi przepisami, zwolnione są z podatku od spadku, ponadto zabytki ruchome i kolekcje wpisane do rejestru zabytków.

Wsparcie finansowe o których mowa na początku rozdziału, mogą stanowić środki pochodzące z budżetu Państwa oraz funduszy pomocowych Unii Europejskiej - w szczególności z następujących źródeł:

Budżet Gminy Miasto Żyrardów
Rodzaje kwalifikujących się zadań:
Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku: <ul style="list-style-type: none">
• wpisanym do rejestru zabytków,
• znajdującym się w złym stanie technicznym,
• posiadającym dla Miasta Żyrardowa istotne znaczenie historyczne, artystyczne i naukowe.
Dotacja może obejmować nakłady konieczne na: <ol style="list-style-type: none">
1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie prac konserwatorskich i architektonicznych lub archeologicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
11. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne wykonane z drewna części składowe i przynależności;
12. odtworzenie zniszczonej przynależności do zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów

zabytkowego układu parku lub ogrodu;

15. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;

16. zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Uprawnieni wnioskodawcy:

Podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

**Budżet państwa w części której dysponentem jest wojewoda - przez Mazowieckiego
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- Dotacje na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- Dotacje na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę.

Nakłady konieczne, o których mowa wyżej obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza

50% oryginalnej substancji tej przynależności;

11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Uprawnieni wnioskodawcy:

- osoby fizyczne *,
- jednostki samorządu terytorialnego *,
- inne jednostki organizacyjne*

* będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Wnioskodawcami NIE MOGĄ BYĆ: podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dziedzictwo kulturowe - Ochrona Zabytków

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów

o zamówieniach publicznych;

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja z zastrzeżeniem dofinansowania w ramach tzw. refundacji, gdzie z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, może wystąpić jedynie wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

Uprawnieni wnioskodawcy (wyłącznie podmioty prawa polskiego):

- osoby fizyczne* ;
- jednostki samorządu terytorialnego* ,
- inne jednostki organizacyjne (np. samorządowe jednostki kultury, kościoły lub związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe, itp)* .

*Posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Wnioskodawcami NIE MOGĄ BYĆ: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze Województwa Mazowieckiego, dostępnych publicznie, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturalne.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, na podstawie programu prac i kosztorysu

zaakceptowanego przez właściwego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków może obejmować nakłady konieczne na:

1. zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
2. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenia w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
3. odnowienie lub uzupełnienie tynków i detali architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego budynku kolorystyki;
4. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic zewnętrznych drzwi i drzwi;
5. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
6. odnowienie lub całkowite odtworzenie więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
7. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
8. odtworzenie zabytkowych posadzek;
9. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeśli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
10. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
11. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
12. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku, o których mowa w pkt 1 – 11;
13. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej;

Uprawnieni wnioskodawcy:

- jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje niebędące jednostkami sektora finansów publicznych i niedziałające w celu osiągnięcia zysku (fundacje i stowarzyszenia);
- osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych; posiadające tytuł prawny do zabytku, wynikający z prawa własności,

użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020 (projekt)

Oś Priorytetowa VI Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego

Działanie 11.1: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym

Rodzaje kwalifikujących się zdań:

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury. W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury. Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury. Ponadto promowane będą projekty, których jednym z elementów są zmiany techniczne istniejącej infrastruktury, poprawiające dostępność dla osób niepełnosprawnych. Wsparcie będzie ukierunkowane na projekty, które będą spójne ze Strategią Europa 2020 i jej inicjatywami flagowymi. Inwestycje takie będą wspierać cele zrównoważonego rozwoju, a także będą przyczyniać się do włączenia społecznego poprzez

kulturę, promować otwartość i różnorodność kulturową jako czynniki zwiększające mobilność społeczeństwa i budujące kapitał społeczny. W sposób priorytetowy traktowane będą projekty o ponadregionalnym oddziaływaniu, wpływające na zwiększenie dostępu do wysokiej jakości oferty kulturalnej (w tym dotyczące obiektów poprzemysłowych, którym nadane zostaną nowe funkcje kulturalne) oraz projekty komplementarne z innymi działaniami podejmowanymi w zakresie rozwoju kultury na obszarze planowanej interwencji. Ważne będzie także zastosowanie różnej gamy rozwiązań technicznych/technologicznych, wpływających na zmniejszenie kosztów utrzymania budynków. Ponadto kluczowa będzie zgodność projektów z krajowymi strategiami rozwoju oraz ich wpływ na osiągnięcie celów Strategii Europa 2020. Tym samym, realizowane projekty będą wpływać na osiągnięcie celu szczegółowego określonego dla VI osi priorytetowej. Efektem interwencji programu operacyjnego będzie poprawa warunków eksponowania i propagowania kluczowych elementów dziedzictwa kulturowego Polski oraz zasobów kultury, co będzie miało pozytywny wpływ na rozpoznawalność i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o obiekty dziedzictwa kulturowego będzie sprzyjać zachowaniu tradycji kulturowych mieszkańców, sprzyjać rozwojowi turystyki i wspomagać proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów⁸¹ przyczyniając się do społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Jednocześnie projekty te będą charakteryzować się ciekawym programem edukacyjnym i kulturowym tak, aby wyrównywały możliwości dostępu do kultury, zwłaszcza w odniesieniu do grup defaworyzowanych. Ponadto, projekty realizowane w ramach Priorytetu będą przyczyniać się do wzrostu kompetencji kulturowych oraz – w szczególności w odniesieniu do projektów związanych ze szkolnictwem artystycznym – do wzrostu kreatywności społeczeństwa (zwłaszcza przyszłych kadr przemysłów kultury i kreatywnych).

Uprawnieni wnioskodawcy:

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą:

- instytucje kultury,
- archiwa państwowe,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- kościoły i związki wyznaniowe,

- organizacje pozarządowe,
- podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO.

Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów.

Z uwagi na to, że interwencja będzie dotyczyła infrastruktury o znaczeniu ponadregionalnym oraz światowym (lista UNESCO), grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014 - 2020

(RPO WM) Projekt

OŚ PRIORYTETOWA IV - Gospodarka przyjazna środowisku i społeczeństwu

Cel Tematyczny 9 Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem

Priorytety Inwestycyjne: 9.2 Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich.

Cel szczegółowy 7: Rewitalizacja przestrzeni miejskiej i wiejskiej ukierunkowana na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych.

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- rewitalizacja i odnowa tkanki miejskiej w celu aktywizacji społecznej ubogich społeczności lokalnych;
- rewitalizacja i odnowa tkanki miejskiej w celu aktywizacji gospodarczej ubogich społeczności lokalnych

Uprawnieni wnioskodawcy:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia;
- jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną;
- podmioty działające w oparciu o zapisy Ustawy o partnerstwie publiczno – prywatnym;

- podmioty wykonujące usługi publiczne na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada samorząd;
- podmioty wybrane w drodze ustawy Prawo zamówień publicznych wykonujące usługi publiczne na podstawie obowiązującej umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego na świadczenie usług z danej dziedziny;
- organizacje pozarządowe;
- instytucje pomocy i integracji społecznej;
- instytucje kultury;
- spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe;
- przedsiębiorcy;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych;
- instytucje edukacyjne;
- instytucje rynku pracy.

11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Realizacja i finansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych oraz na terenach objętych ochroną przez Miasto Żyrardów – zgodnie z planem finansowym dla podokresu 2014 r. – 2020 r. przyjętym w Lokalnym Programie Rewitalizacji Miasta Żyrardowa, zatwierdzonym Uchwałą Nr XXXV/291/09 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 28 maja 2009 r. (aktualizacja).

12. Część graficzna programu opieki nad zabytkami

Załącznik nr 1. Mapa – Granice administracyjne Miasta Żyrardowa. Skala 1:15000

Załącznik nr 2. Mapa - Zabytkowy Zespól Osady Fabrycznej w Żyrardowie. Skala 1: 4000

Załącznik nr 3. Mapa Zabytkowy Zespól Centrali i Wykańczalni Zakładów Lniarskich.

Załącznik nr 4. Mapa – Pomnik Historii: Żyrardów – XIX wieczna Osada Fabryczna.
Skala 1 : 10 000

13. Aneksy

Aneks Nr 1 Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego.

Aneks Nr 2 Wykaz zabytków ruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Aneks Nr 3 Wykaz zabytków ruchomych z wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu cmentarza rzymsko – katolickiego i ewangelicko – augsburskiego przy ul. Kasztanowej w Żyrardowie oraz z terenu cmentarza żydowskiego przy ul. Mireckiego w Żyrardowie, ze wskazaniem wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Aneks Nr 4. Wykaz stanowisk archeologicznych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków

